

AZERBAIJAN TÜRK EDEBİYATI MİLLÎ ŞAİRİ MİRZE ELEKBER SÂBİR VE HOPHOPNAME

Lokman TAŞKESENLIOĞLU*

Özet

Azerbaycan sahası Türk edebiyatında Nesimi, Nizami, Fuzuli, Mirze Feteli Ahundov gibi büyük şahsiyetlerle adı beraber anılan bir diğer büyük şair de Azerbaycan'ın ilk millî şairi Mirze Elekber Sâbir'dir.

1862'de Azerbaycan'ın Şamahı kentinde doğan Sâbir'in, tüm hayatı maddi ve manevi zorluklar içinde geçmiştir. Önceleri eski tarzda şiirler yazmışsa da Celil Memmedguluzade tarafından çıkarılan "Molla Nasreddin" dergisi ile yenilikçi bir şiir anlayışını benimseyerek hemen hemen tüm toplumsal konuları mizahi ve eleştirel tarzda kaleme almıştır. Genç yaşta ölmesine ve çok kısa süreli bir edebiyat hayatı olmasına rağmen Azerbaycan Türk edebiyatına getirdiği bu yeniliklerle hem söyleyiş hem de muhteva olarak millî bir şiir oluşturmuştur. Ayrıca bu yenilikler sadece Azerbaycan ile sınırlı kalmamış, tesirini tüm Türk dünyasında göstermiştir.

Sâbir, sadece Türk dünyasında değil, Avrupa ülkelerinde, Amerika'da, İran ve Rusya'da da tanınmaktadır. Şiirlerinin toplandığı "Hophopname" Bakü'de, Moskova'da, Leningrad'da, Tebriz'de ve ABD'de yirmiden fazla olmak üzere Latin, Arap ve Kiril harfleriyle Türkçe, Farsça, Rusça, Ermenice ve İngilizce olarak defalarca yayımlanmıştır.

Bu çalışmada büyük şair Sâbir'in hayatı ile ilgili bilgiler verilmiş, şiirleri konu, şekil ve üslup açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler Azerbaycan ve Türkiye'de Sâbir hakkında yapılan önemli çalışmalar derlenerek hazırlanmıştır.

Şiirlerdeki ahengi bozmamak ve okuyucuya Azerbaycan Türkçesinin en güzel örneklerinden birini sunabilmek için özellikle herhangi bir aktarma yapılmamıştır.

Bu çalışmadaki şiirler ve resimlerin bir kısmı değişik yıllara ait "Molla Nasreddin" dergilerinden, bir kısmı da 1962'de Bakü'de basılan Abbas Zamanov'un hazırladığı "Hophopname"den alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mirze Elekber Sâbir, Hophopname, Azerbaycan, Molla Nasreddin, satirik şiir.

NATIONAL POET OF AZERBAIJAN TURKISH LITERATURE MİRZE ELEKBER SABİR AND HOPHOPNAME

Abstract

Another great poet whose name is mentioned with great personalities like Nesimi, Nizami, Fuzuli, Mirze Feteli Ahundov, the first national poet of Azerbaijan Mirze Elekber Sabir.

Sabir who was born in Şamahı city of Azerbaijan in 1862 lived all his life in physical, economical and moral difficulties. In spite of he wrote his poems in classic form at first, he assimilated a modernist poem mentality with the help of "Molla Nasreddin" magazine published by Celil Memmedguluzade. He wrote up almost all social issues in judgmental and humour way. Although

* Öğretmen; Erzurum Ticaret Meslek Lisesi. lokmantaskesenlioglu@gmail.com.

he died at his early ages and had a short literary life, he created a new poem mentality to Azerbaijan Turkish literature by bringing these innovations in substances and utterance. Additionally, these innovations weren't limited in Azerbaijan, they showed their effects on all Turkish world.

Sabir is known not only in Turkish world but also in European countries, in America, in İnan and in Russia. "Hophopname" was published heaps of times in English, Turkish, Persian, Russian and Armenian with Roman, Arabic and Kiril alphabets in Baku, Moscow, Leningrad, Tebriz, USA and over twenty countries.

In this study, information is given with the great poet Sabir's life, his poems is perused terms of the topic, form and wording. This studies is prepared studies in Azarbaijan and Turkey about Sabir important research.

There is no translation in this study not to damage the unison in poem and to present one of the most beautiful example of Azerbaijan literature to Turkish readers.

Some of pictures and poems in this study were taken from "Molla Nasreddin" magazines belong to different years, some of them were taken from "Hophopname" which was arranged by Abbas Zamanov and was printed in Baku in 1962.

Keywords: Mirze Elekber Sabir, Hophopname, Azerbaijan, Molla Nasreddin, satirical poem.

Ø. Giriş:

20. yüzyıl, Azerbaycan açısından toplumsal ve siyasi pek çok değişikliğin gerçekleştiği bir yüzyıl olması nedeniyle önemlidir. Bu yüzyılın ilk yıllarından itibaren Azerbaycan'da ve bütün Çarlık Rusya'da büyük hadiseler cereyan etmeye başlamıştır. Bakü petrol sanayi nedeniyle süratli bir gelişme göstermiş, kısa zamanda Azerbaycan'ın kültür ve medeniyet merkezi hâline gelmişti. 1905 Rus İhtilali "kavimler hapishanesi" olarak bilinen Çarlık Rusya'da hürriyet güneşini doğurmuş, Türkler ve Müslümanlar arasında siyasi, edebî ve içtimai faaliyetlerin süratle gelişmesini sağlamıştı.¹

İhtilalden bir müddet önce rejimin Türk aydınlara Türkçe yayın için izin vermesi ile bu faaliyetlerin bir sonucu olarak 1903'te "Şark-ı Rus" yayımlanmaya başlamış, daha sonra da "Füyûzat" ve "Molla Nasreddin" gibi önemli dergiler çıkarılmıştır.

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı ve matbuatı Azerbaycan Türklerinin millî birliği fikrini, onların kendi devletlerini kurma hakkını ilk defa gündeme getirdi. 19. yüzyıl edebiyatında, Rus mezaliminin ve imparatorluk siyasetinin Ezop diliyle, mizahi şekilde tenkit olunmasına karşılık, bu dönemde artık aynı mezalim açık bir şekilde konuşulur, hatta ona karşı mücadele yolları ve usulleri de aranır olmuştu.

İşte bu mücadele için en güçlü nefer, Azerbaycan'ın ilk millî şairi olarak yine bu dönemde sahneye çıkmıştır: Mirze Elekber Sâbir.

¹ AKPINAR, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul. s. 69.

1. Mirze Elekber Sâbir

1.1. Çocukluğu ve Gençliği

Azerbaycan ve tüm Şark edebiyatında, yeni mizahi şiirin, satirik akımın kurucusu olan şairin gerçek adı *Elekber Tâhîrzâde*'dir. “*Sâbir*” (sabr eden, sabırlı) onun şiirlerinde kullandığı takma adı, “*Mirze*” ise aydın bir edip olduğunu gösteren “*okuma-yazma bilen kimse, tahsilli kimselere hürmet amacıyla kullanılan seslenme ifadesidir.*”²

30 Mayıs 1862’de Azerbaycan’ın doğusunda yer alan Şamahı kentinde dünyaya geldi. Babası Hacı Tâhîr Zeynalabdin küçük bir bakkal dükkânı işletiyordu. Gençliğinde maceralar peşinde koşmuş, çılgın bir hayat geçirmiş, daha sonra ise pişman olarak din ve şeriat yoluna dönmüş bir zattı.³ Ticaret hayatının ilk yıllarında zengin olsa da 1859 yılındaki deprem⁴ nedeniyle işlerinde büyük gerilemeler oldu. Kalabalık ailesini zorlukla geçindirebilecek bir hâle düştü. Annesi Saltanat Hanım şehrin ileri gelen ailelerinden ve çok dindar bir hanımdı.

Yedi yaşında mahalle mollahanesine⁵ gitmeye başlayan küçük Elekber, dinî bilgilerin yanı sıra Sâdi’nin “Bostan ve Gülistan”ı gibi klasik eserleri de öğreniyordu. İlk şiirlerini burada sekiz yaşındayken yazmaya başladı. Yazdığı ilk şiirde bile çocuk ruhuyla eğitimdeki katı disiplini dile getiriyordu:

Tuttum orucu iramazanda

Galdı iki gözlerim gazanda

*Mollam da döyür yazı yazanda*⁶

Buradaki çetin ve sıkıcı koşullardan sonra Sâbir, 1874’te dönemin önemli isimlerinden Seyid Ezim Şîrvânî’nin Şamahı’da açtığı Usul-i Cedid okuluna kaydoldu.⁷ Bu hadise Sâbir’in hayatını ve dünyaya bakışını değiştirecek ve onu çevresinden çok farklı, aydın bir kişi hâline getirecekti. Çünkü ondaki cevheri keşfeden ilk kişi hocası olmuş, bunun üzerine onunla çok daha ciddi bir şekilde meşgul olmuş yeni şiirler yazması için öğrencisini teşvik etmiştir. Hatta Sâbir’in yazdığı şiirlerden biri Seyid Ezim’in o kadar hoşuna gitmişti ki ona Nizâmî’nin

² ALTAYLI, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. C 2. İstanbul. s. 873.

³ HÜSEYNOV, F. (1986). *Molla Nasreddin ve Molla Nasreddinciler*. Bakü. s. 131.

⁴ Sâbir, 1902 yılında gerçekleşen başka bir depremi “Şamahı Zelzelesi” adlı manzumesinde işlerken bu depremden de bahsedecektir.

⁵ Eskiden mahallelerde bulunan ve dinî eğitim veren küçük okullar.

⁶ Eski mollahane kaidelerine göre bir öğrenci Kur’an’ı tam olarak öğrenmeden hiçbir şey yazmamalıydı. Bu nedenle şiir yazmaya çalıştığı için hocası onu cezalandırmıştır. Ayrıca çocukların tuttuğu orucun büyüklerin orucundan çok daha değerli olduğu ve bunu sağlayan yetişkinlerin de çok sevap kazanacağı düşünceleriyle Sâbir, çok küçük yaşta oruç tutmaya teşvik edilmiş, ama açlığa dayanamadığını o yaşta bu şekilde dile getirmiştir.

⁷ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C 5. İstanbul s. 83.

“Hamse”sini hediye etmişti⁸. İlk şiirlerinden bazıları da aynı zamanda güçlü bir şair olan Seyid Ezim’in şiirlerine nazire şeklindedir. Hocasının kaleminden çıkan:

*Bela-yı eşge düşdün, ey büt-i mehpere, sebr eyle
Günün oldise ger hicran elinden gare, sebr eyle*

bu şiire nazire olarak Sâbir:

*Gözüm gurbanı, ah etme gem-i hicrane sebr eyle
Eğer gönlün döne hicran elinden gane, sebr eyle⁹*

beyti ile başlayan şiirini yazmıştır.

Seyid Ezim’in mektebinde geçirdiği yıllar boyunca Sâbir, çok iyi derecede Farsça öğrenmiş, Klasik Şark Edebiyatını yakından tanımıştır. Bu nedenle yazdığı şiirler gazel, kaside ve bazı dini manzumelerden ibarettir.¹⁰ Hocasının etkili olduğu bu yıllarda yazdığı bir şiirinde de yine gelecekte millî ve büyük bir şair olacağının müjdesini vermiştir:

*Babam Sünni, nenem Şie, dürek men
Ne Farsam men, ne Hindem men, Türek men¹¹*

15-16 yaşlarına geldiğinde ise babası, onun artık ticaretle uğraşması gerektiğini düşünüyordu. Bu sebeple onu okuldan aldı ve yanında çalıştırmaya başladı. Sâbir ise dükkânda durmaktan, babası ile ticaret işi yapmaktan çok sıkılıyordu. Gizli gizli şiir ve edebiyatla uğraşmaya devam etti. Bir seferinde babası buna çok sinirlendi ve Sâbir’in şiir defterini yırttı. Buna çok içerleyen Sâbir, bir dörtlükte sıkıntısını şu şekilde belirtmiştir:

*Men Helilullah-i esrem, atam Azerdir,
İnşallah Babil Şirvan’ından sefer elerem.
Eger o, şer defterimi cırıg-cırıg eledise de,
Bu gövher saçan tebimle onları birleştirerem.¹²*

Hatta evden kaçmak için bir Buhara kervanına katılmışsa da yarı yoldan akrabaları tarafından geri döndürüldü. Bu olaydan sonra babası onun hayatına bir daha karışmamış, oğluna tam bir özgürlük vermiştir. Böylece kendini tamamen şiire veren Sâbir, hocasının yanına geri dönerek daha büyük bir ihtirasla şiirler yazmaya devam etti.¹³

Fakat daha sonra yazdığı şiirlerde ise eskiden biraz da olsa uzaklaşmak, yeniliklere biraz daha açılmak meylî vardır. Hocasının yazdığı:

Ey meh, bilirem fitne-yi dövran olacahsan

⁸ Daha sonraları ekonomik olarak çok zor duruma düştüğü bir zamanda dahi bu kitap için iyi para veren bir kitapçıyı reddetmiştir. Sâbir’in kitapçıya “Hamse” yerine verdiği cevap çok manidardır: “Sâbir, çöreksiz yaşar ama Nizami’siz yaşayamaz.”

⁹ “Sebr Eyle” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. (hızl. Abbas ZAMANOV), s. 244.

¹⁰ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C 5. İstanbul. s. 384.

¹¹ BAYRAMOĞLU, A. (2003). *Mirze Elekber Sabir (Heyatı ve Eserleri)*. Bakü. s. 24.

¹² BAYRAMOĞLU, A. (2003). *Mirze Elekber Sabir (Heyatı ve Eserleri)*. Bakü. s. 26.

¹³ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Cilt 5. İstanbul s. 83.

Ey gam-ı hilalim meh-i taban olacahsan

şiirine cevap olarak:

Sen, pir-i cahandidesen, ey Seyyid-i serkar

Menden çek elin, eylegilen pir ile reftar

Olmaz sene gismet dehi bu devlet-i didar

Bundan sonra hicrimde ciğergan olacahsan

Aşık mene bir men kimi ziba gerek olsun

*Mayıl güle bir bülbül-i şeyda gerek olsun*¹⁴

şiirini yazmıştır.

İnsanın bakış açısını genişletmek için dünyayı keşfetmenin gerekli olduğunu düşünen Sâbir, 21 yaşında, 1883'te kutsal yerleri görmek bahanesiyle Şamahı'dan yola çıktı. İki yıla yakın Türk kültürünün merkezleri olan Horasan'ı, Nişabur'u, Semerkand'ı ve Buhara'yı gezdi. Bu gezi, onun Türk kültürünü en iyi şekilde öğrenebilmesi için muazzam bir vesile olmuştur. 1885'te buralardaki kolera salgını nedeniyle Şamahı'ya geri döndü. 1886 yılında ise bu kez Kerbelâ'yı ziyaret etmek için tekrar yola çıktı, Aşkabad ve Merv şehirlerini de ziyaret etti.¹⁵ Buralara yerleşmeyi düşünse de yolculuğuna başladıktan birkaç ay sonra babası vefat edince geri döndü. Artık ailenin bütün yükü, genç Sâbir'in omuzlarındaydı. Bundan sonra ne istediği zaman seyahatlere çıkabilecekti ne de istediği kadar şiir ve edebiyatla uğraşabilecekti. Bu andan itibaren ticaret hayatına atılmak, bir şekilde para kazanarak ailesini geçindirmek zorundaydı. Kuyruk yağından sabun yapıp satarak hayatını kazanmaya başladı. Zor bir iş olan sabunculuğu mecbur olduğu için yapıyordu. Gençlik yılları sona eren Sâbir, annesinin de ısrarlarıyla çarçabuk evlendi ve birbiri ardınca 15 yıl içinde 8 kız 1 erkek olmak üzere 9 çocuk babası oldu. Bundan sonra Sâbir, hayatının sonuna kadar hem ekonomik açıdan hem de sağlık açısından sıkıntıların hiç bitmediği bir döneme girmişti. Daha sonraları ise bu sıkıntılı dönemleri:

Yaşadığca herabe Şirvanda,

Bir sefa görmedim ol viranda

Yaşadığca azaba düştü benim

Mene zindan kesildi öz vetenim

Agibet iktidarımız getdi

*Sâbir iken tehemülüm bitdi ...*¹⁶

şeklinde hatırlayacaktır.

¹⁴ "A Şirvanlılar" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 359.

¹⁵ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C 5. İstanbul s. 83.

¹⁶ "Şirvan'da" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 347.

1.2. Edebiyat Dünyasındaki İlk Adımları

20. yüzyılın başlarına kadar Sâbir, Azerbaycan'da bir şair olarak tanınmamaktaydı. Sâbir'in gazel ve kasideleri hâlâ hiçbir yerde yayımlanmamıştı. Çünkü dönem itibarıyla tüm çevrede yenilik hareketleri baş göstermişken eski şiire rağbet olmuyordu. Rusya'da, İran'da, hatta Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri peş peşe başlamıştı. Rusya'da çarlık sarsıntıda, İran'da ve Türkiye'de ise inkılaplar gerçekleştiriliyordu. Bu hareketlenmeler ve daha sonraları tanıştığı Abbas Sıhhat, Muhammed Terrah ve özellikle Feridun Bey Köçerli gibi yenilikçi şahsiyetlerle giriştiği yeni şiirin nasıl olması gerektiği konusundaki tartışmaları, Sâbir'in sosyal hayata ve edebiyata bakışını değiştirdi.¹⁷ Tüm bunlarla beraber Azerbaycan basın hayatının ilk Türkçe gazetesi olan “*Şark-ı Rus*” gazetesinin çıkarılması, Sâbir'i kelimenin tam anlamıyla tetikledi. Bu dönemden sonra edebiyat dünyasında açtığı yenilik hareketi ondan sonra da bir daha kapanmadı.

Yaklaşık otuz yılını şiirle geçiren Sâbir'in ilk şiiri, Tiflis'te çıkarılan “*Şark-ı Rus*” gazetesinde 1903 yılında yayımlandı. Dil konusunda çok hassas olan Sâbir, yayımlanan bu ilk sosyal içerikli şiirinde:

Şükrillah ki afitab-ı sühen
Şerg-i me'naden oldu cöhrenüma
Gil dualar ki “Şerg-i Rus”umuzun
*Tel'etinden olar cahan beyza*¹⁸

diyerek gazetenin çıkarılmasını bu şekilde alkışlamıştır.

Yavaş yavaş klasik gazel, kaside ve mesnevi edebiyatının dar kalıplarından çıkan şair, 1905'teki birinci Rus İhtilali ve tüm Şark'ın uyanması ile başlayan millî özgürlük mücadelelerinin yaygınlaşmasına da kayıtsız kalamadı. Aynı yıl “*Heyat*” gazetesinde yayımlanan “*Beynelmilel*” adlı şiiri, yüzyıl ötesine taşacak bir siyasi ve sosyal problemin çözümü niteliğinde eşsiz şiir olarak değerlendirilmiştir. Şiire “*Müselman ve Ermeni vetendaşlarımıza*” diye başlar ve onlara ithaf eder:

Esrimiz hahiş ederken ittifağ ü ittihad,
Cümlemiz emniyyet içre almag isterken murad,
Beynimizde yoh iken bir gûne esbab-i tezad,
Bu veten övladına ariz olub büğz ü inad,
Müselmanla ermeniler beynine düşdü fesad,
Yoh mu bir sahib-hidayet, yoh mu bir ehl-i reşad?
 ...
İki yoldaş, iki gonşu bir vetende hemdiyar,

¹⁷ BAYRAMOĞLU, A. (2003). *Mirze Elekber Sabir (Heyatı ve Eserleri)*. Bakü. s. 31.

¹⁸ “Afitab-ı Sühen” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 329.

Esrlere ömr edib sülh içre bulmuşken gerar

*Fitne-i iblis-i mel'un oldu nagâh aşikâr*¹⁹

mısraları ile Müslüman ve Ermeniler arasındaki tüm problemlerin tamamen gereksiz ve yapay olduğunu, her ikisi de birbirine komşu iken, asırlar boyunca barış içinde yaşamışlarken arada hiç yoktan fitne çıkarıldığını, bunun her iki tarafa da dokunacak zararlarını, her ikisinin de çok şey kaybedeceğini, bunun ancak hoşgörü ve kardeşliğin yeniden doğmasıyla engellenebileceğini anlatmıştır.

1.3. Sâbir ve Molla Nasreddin

1905 yılında cereyan eden Rus-Japon Savaşı beklenenin tam aksine Rusya'nın büyük hezimetini, Japonya'nın ise büyük zaferi ile son bulmuştu. Bu hadise inkılapçılara bekledikleri fırsatı vermişti. Çarlığa karşı gizlice sürdürülen mücadeleler açığa çıkarılmıştı. Bu baskıların sonucunda ise tüm Rusya'da ve Kafkaslarda "serbest-i kelâm" kanunu ile Türkçe matbuat yasallaştı. Bakü'de ve Tiflis'te hiç zaman kaybetmeyen aydınlar çalışmalarına hemen başladılar. Bakü'de "İrşad" gazetesi çıkarıldı. Hemen sonra ise Tiflis'te çıkarılacak olan bir dergi ise yeni bir devrin başlangıcı olmuştur.

1906 yılına gelindiğinde hem Azerbaycan edebiyatı için hem de Sâbir için bir dönüm noktası olan "*Molla Nasreddin*" mizah dergisinin çıkarıldığını görürüz. Tüm Türk dünyasına Sâbir'i tanıtan da, 1906'da Tiflis'te *Celil Memmedkuluzâde*'nin başyazarlığını yaptığı bu "Molla Nasreddin" dergisi olmuştur.

İlk sayısı bin adet basılan ve yayımlandığı gün halk arasında büyük ilgi ile karşılanan derginin ad olarak; Türk mizahında önemli bir yere sahip olan, keskin eleştirileri ve hazırcevaplılığı ile tanınan ünlü Türk büyüğü Molla Nasreddin'in (Nasrettin Hoca) adı ile yayımlanması, nasıl bir toplumsal mücadele verileceğinin en büyük işaretiydi. Sanatçıların kendilerine seçtikleri takma isimler dahi mizahın ve hicvin temel amaç olduğunun göstergesiydi: *Gızdırmalı, Leblebi, Molla Fırıldag, Sırtıg, Derviş, Yaramaz, Sevdalı, Deli, Guggulugu, Hortlag, Sersem Danişan, Hörümcek, Dermend* ...²⁰

Azerbaycan edebiyatında şimdiye dek görülmemiş yeni bir üslup yaratan Molla Nasreddin, edebiyatla ilgili tüm konularda bir dönüm noktası olmuştur. Gerek dil, gerek şekil, gerekse muhteva yönünden o dönemde emsali olmayan bir özellik göstermiştir. Birinci sayıda Celil Memmedguluzade "*Sizi Deyip Gelmişem*"²¹ isimli yazısında tüm bu yenilikçi düşünceleri açıklamıştır:

¹⁹ "Beynelmilel" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. Hz. Abbas ZAMANOV. s. 331.

²⁰ Bu takma isimler 1906-1911 yılları arasında çıkan Molla Nasreddin dergilerindeki şiirlerden derlenmiştir.

²¹ *Molla Nasreddin*, 7 Nisan 1906, Nu. 1, s. 2.

Ey benim Müslüman kardeşlerim. Benden bir söz işitip gülmeye başladığımız zaman siz zannediyorsunuz ki Molla Nasreddin'e gülüyorsunuz. Kimin üstüne güldüğünüzü bilmek isterseniz; koyunuz karşınıza bir ayna ve bakınız cemalinize.

Aynı yazıda dil konusundaki hassasiyetlerini de dile getirmiştir. Halka hitaben: “*Hatırlayınız ki, o günlerde annelerinizin sizlere ninni söyledikleri dille, biz şimdi söyleşiriz*” diyerek, dilin sade olması gerektiğini belirtmiş, beraber aldıkları bir karar doğrultusunda da aydınlara hitaben: “*İdareye gönderilen mektup, şiir ve makaleler açık Türkçe ile yazılmamışlarsa yayımlanmayacaklardır.*” demişlerdir. Bu karar bile Türkçeye gösterdikleri hassasiyetlerin anlaşılması için yeterlidir.

Şekil olarak ise Azerbaycan şifahi halk edebiyatından masallar, atasözleri, mâniler gibi en güzel örnekler verilerek, bunların etkisiyle şiir türünde ikili ve dördünlü nazım biçimleriyle hece ölçüsü sıkça kullanılmıştır.

Asıl yenilik ise muhtevada olmuştur. Özgürlük ve kardeşlik temaları, dinî kimlik adı altında halkı sömüren mollaların cehaletleri, İslam coğrafyasında olup bitenler, kadınların uğradıkları haksızlıklar, çocuklar ve yetiştirilmelerinde dikkat edilecek hususlar, eğitim ve öğretimin gerekliliği, ilmin insana kazandıracakları, köylü ve işçi hakları gibi konular en dikkat çekici biçimde işlenmiştir.

Hiciv ve kara mizah ön plandadır. En kolay anlaşılın, halk üzerinde en çok etki bırakan tarz bu olduğu için halk edebiyatından beslenen mizahi hiciv, Molla Nasreddin’in temelini oluşturmuştur. Mizahi şiirler ve hikâyelerle beraber karikatürlerin de kullanılması bu etkiyi büyük ölçüde artırmıştır. O. Şmerling, J. Rotter ve Ezim Ezimzade eserleriyle bu dergiyi renklendiren karikatüristlerdir.²²

Bu özellikleriyle Molla Nasreddin, bazı zorunlu kesintiler haricinde 25 yıl varlığını devam ettirmiştir. Bu süre içinde 1906-1918 yılları arasındaki 370 sayı Tiflis’te, 1921 yılındaki 8 sayı Tebriz’de, 1922-1931 yılları arasındaki 398 sayı Bakü’de çıkarılmıştır.²³

Derginin 28 Nisan 1906 tarihli 4. sayısında Sâbir’in ilk şiiri yayımlanır yayımlanmaz dikkat çekti. Celil Memmedguluzade’nin “*Niye Meni Döyürsünüz?*” yazısıyla beraber çıkan ve din adamlarının halkı umursamaz tavırlarını eleştiren bu şiire, Bakü’nün her bölgesinde her köşesinde rastlanır oldu:

Millet nece târâc olur olsun, ne işim var?

Düşmenlere möhtac olur olsun, ne işim var?

²² ADIGÜZEL, S. (2007). Tiflis Edebi Muhitinde Molla Nasreddin Dergisi ve Dergide Tartışılan Konular. *Bilig Dergisi*. S 41. s. 8.

²³ HÜSEYNOV, F. (1986). *Molla Nasreddin ve Molla Nasreddinciler*. Bakü. s. 14.

*Ėoy men toh olum, özgeler ile nedi kârım,
Dünya vü cihan ac olur olsun, ne işim var?*²⁴

sözleri ile başlayan şiiri daha sonra Sâbir'in en meşhur şiirlerinden biri olacaktır.

Fakat şiirleri kendi ismiyle değil *Din Direyi, Mir'ât, Fâzıl, Ağlar Güleyen, Ebu Nasr Şeybâni, Cingöz Bey* gibi takma adlarla yayımlanıyordu. Fakat en çok kullandığı ve daha sonra eserine de adını verecek takma ismi “*Hophop*”tu.²⁵ Celil Memmedguluzade bir hatırasında bu takma ismin Sâbir'e nasıl verildiğini şu şekilde anlatmıştır:

*Hophop imzasını Sâbir özü gebul etmemiş, o imzanı biz ona vermişik. Sâbir, idaremize getirdiyi manzumeye imza goymazdı. Birinci nezmini getirib verdikde heç özünü görmedik, ikinci nezmini idareye verib getdikde arhasınca bahtığ, gördük çoh yeyin ve hoppana hoppana gedir. O münasibetle de biz ona “Hophop” imzasını verdik.*²⁶

Kısa zamanda sadece Azerbaycan'da değil, İran'da ve tüm Orta Asya'da tanınan bu yeni şiir üslubuyla Sâbir, aynı zamanda mizahi bir anlatımla din adamlarının ikiyüzlülüğünü, servet sahiplerinin acımasızlığını, aydınların halktan uzaklaştığını, millet adına konuşanların sahtekârlıklarını ve millî hislere yabancılığını çok keskin, kelimenin tam anlamıyla ateş gibi yakan sözlerle anlatıyordu. Eşitlik, gerçekçilik, hayatilik, inandırıcılık, cesaret ve ifşacılık, çalışkanlık, bilimsellik, insancılık gibi pek çok meziyeti bünyesinde toplayan bu şiirler halkı en derin şekilde etkiliyor ve eğitiyordu. Bu nedenlerle tüm Molla Nasreddinci aydınların kalem arkadaşı, derginin ayrılmaz bir parçası oldu.

Sâbir'in bu kadar sevilmesinin en büyük sebeplerinden biri de halkı sahiplenmesiyle beraber halk dilinde ve halkın ağzıyla yazıyor olmasıydı. Kullandığı kelimeler vatandaşlarının anlayacağı şekilde yalındı. Halk da bu nedenle en çok ve en kolay Sâbir'in şiirlerini okuyor ve ezberliyordu.

Nizâmî, Fuzûlî gibi büyük divan şairlerinden etkilenen, onlardan feyz alan şair; son dönem Osmanlı şiirinin en büyük şairlerinden Namık Kemal'den de büyük ölçüde etkilenmiştir. Şiir anlayışını oluştururken bu büyük şairlerin düşüncelerinden de faydalanmıştır. Fuzûlî'nin meşhur gazellerine nazireler yazdığı gibi Namık Kemal'in şiirlerine de nazireler yazmıştır.

Düzü düz, eğriyi eğri yazması, İslam zihniyetini kendi çıkarlarına göre yorumlayan gerici eleştirilmesi, kadın haklarını savunması, inkılapçı düşünceler ileri sürmesi, ilmi ve maarifi önemseyip desteklemesi, yaşadığı karanlık muhiti ona karşı çevirmiştir.²⁷ Hatta bu

²⁴ “Ne İşim Var” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. Hz. Abbas ZAMANOV. s. 1.

²⁵ HÜSEYNOV, F. (1986). *Molla Nasreddin ve Molla Nasreddinciler*. Bakü. s. 133.

²⁶ ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 236.

²⁷ HÜSEYNOV, F. (1986). *Molla Nasreddin ve Molla Nasreddinciler*. Bakü. s. 133.

şiiirleri yazanın Sâbir olduğu anlaşılınca eleştirdiği kişiler, din adamları, zenginler ve şehrin ileri gelenleri ona hayatı çekilmez bir hâle getirmeye başladılar. Geçimini bile sağlayamaz bir hâle gelen Sâbir, her şeye rağmen hayatının sonuna kadar doğru bildiğini hem de en keskin şekilde söylemeye canı pahasına devam etmiştir.

Geçim sıkıntısına daha derin gömülen Sâbir, hem ailesinin hem de vatandaşlarının kurtuluşu için başka çözümler aramaya koyuldu.

1.4. Öğretmenlik Hayatı

Hâl böyle olunca geçimini sağlamak Sâbir için iyice zor bir hâle gelmişti. Doğup büyüdüğü yeri, kendisini kabul ettiremediği için terk etmeyi bile düşünmeye başladı. Çünkü bu durum ona çok acı veriyordu. Şamahı'dan ayrılmak isterken, tam bu esnada oğlu dünyaya geldi. Sekiz kız çocuğundan sonra bir oğlunun dünyaya gelmesi Sabir'i çok mutlu etti. Şamahı'dan ayrılmayı, aslında kaçmayı aklına koymuşken, bu kentte oğlunun olması, ona bir başka cesaret verdi ve kentten ayrılmadı. Oğlunun geleceğini düşünerek, onun gibi çocukların, gençlerin geleceğini ehli olmayan kişilerin eline bırakmak istemedi. Eskiden beri yapmak istediği şeyi yapmak için bu dönemi bir fırsat olarak gördü. Hocası Seyid Ezim'in Usul-i Cedid okullarını devam ettirmek niyetiyle de Şamahı'da bir okul açmaya karar verdi.²⁸ Bu şekilde hem ailesine ve halkına daha çok yararlı olabilecek hem hocasının yolundan giderek ona vefasını gösterecek hem de geçim sıkıntısından bir nebze olsun kurtulabilecekti. Fakat okul açabilmek için öncelikle Maveray-ı Kafkas Müslümanları Dinî İdaresi'nde sınavlara girip sertifika alması gerekiyordu. Sonu belli olmayan bu hazırlık aşamasında hiç beklenmedik tehlikeler de kendini göstermeye başlamıştı.²⁹

Sâbir bu dönemde de daha sonra da Molla Nasreddin'deki yazılarına hiç ara vermemişti. Yazdığı satirik şiiirler nedeniyle de her şeyde sürekli olarak engelleniyor, hor görülüyor hatta tehdit ediliyordu. 1908 yılında ise bir akşam evine döndüğü bir sırada ona bu şiiirleri nedeniyle kızan fanatik bir hemşerisi onu tabancayla öldürmek niyetiyle yolunu kesti. Fakat bu büyük tehlikeyi çabuk fark eden Sâbir, bu saldırıdan yara almadan kurtulmayı başardı. Ama şiiirlerini yazmaktan hiçbir zaman vazgeçmedi. Bu hadiseyi birebir hiçbir şiiirinde işlemese de bazı şiiirlerinde kendini savunduğunu, yapması gerekenin bu olduğunu, pişman olmadığını söylemiştir.³⁰

Öğretmenlik sınavlarından başarıyla çıkarak öğretmenlik sertifikası alan Sâbir, vakit kaybetmeden 1908'de Şamahı'da "Ümid" adlı bir okul açtı. Bu okulda hem eğitim hem de sanat

²⁸ SÂBİR, M. E. (1975). *Hophopname*. Ankara. hz. Abdülmecid DOĞRU. s. IX.

²⁹ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C 5. İstanbul s. 84.

³⁰ BAYRAMOĞLU, A. (2003). *Mirze Elekber Sabir (Hayatı ve Eserleri)*. Bakü. s. 95.

alanında hocasının geleneklerini devam ettirmek, yeni aydın nesiller yetiştirmek istiyordu. Ama talih, bu ulvi düşüncelere sahip şairin bu kez de yüzüne gülmedi. Fanatik ve cahil Şamahılılar, onun okulunu işletmesine izin vermediler. Hiç kimse çocuğunu bu okula göndermek istemedi. Hatta onun artık Müslüman bile olmadığını söyleyecek kadar ileri gittiler. Hemşehrilerinden hiçbir destek bulamayan şairin kendini savunması bile yine şiirleri ile oldu:

*Eşhedü billahi eliyyül ezim,
Sahib-i imanem a Şirvanlılar!
Yoh yeni bir dine yeginim benim
Köhne müselmanem a Şirvanlılar!*³¹

Yetiştirecek öğrenci bulamayan Sâbir, “Ümid” okulunu kısa süre içinde kapatmak zorunda kaldı. Şamahı’da artık barınamayacağını anlayan Sâbir, ailesiyle beraber Bakü’ye yerleşti.³²

Bakü, Şamahı’ya göre çok daha yeniliklere açık bir şehirdi. Ve orada “Seadet” adlı yenilikçi okullarda öğretmenlik yapmaya başladı. Hem öğretmenlik yapıyor hem de “Molla Nasreddin” dergisiyle beraber Hayat, Rehber, Debistan, Güneş, Hakikat ve Malûmat gibi Bakü’nün en büyük gazete ve dergilerinde de şiirlerini yayımlıyordu. Bakü’de hayatı biraz daha düzene girmişti. Aylık olarak Molla Nasreddin’den on, diğer gazetelerden de on manat olmak üzere yirmi manatlık bir geliri de vardı. Bu meblağ çok olmasa da açgözlü bir insan olmayan Sâbir’e yetiyordu.³³

Ayrıca burada dünyada olup bitenleri daha yakından takip edebiliyordu. 1908 yılı siyasal olarak da hareketli bir yıldır. İran’daki inkılap hareketleri iyice ilerlemiş, Osmanlı’da meşrutiyet ilan edilmiş, Ermeni-Müslüman çatışmaları artmıştı. Halkçı şair bu gelişmelerin hiçbirine kayıtsız kalamamış, düşüncelerini beyan etmeye devam etmiştir.

1.5. Son Yılları ve Vefatı

Ağır hayat şartları, sıkıntılar ve heyecanlar zaten hasta olan Sâbir’in bedenini daha çok yormuştu. Böbreklerinden ve kalbinden zaten hastaydı. Daha önce de çok ciddi şikâyetleri olmuştu. Fakat 1910 yılında rahatsızlıkları şiddetlendi. Böbrekleriyle beraber karaciğeri de iflas etmek üzereydi. Usta şair bu acısını dahi bir taziyanede anlatmayı tercih etmiştir:

*Ariz-i gemler elinden üreyim şişmiş idi
Zenn ederdim edecektir ona çare ciyerim.
Beht-i menhûsuma bah, men bu temennada iken*

³¹ “A Şirvanlılar” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 359.

³² BAYRAMOĞLU, A. (2003). *Mirze Elekber Sabir (Heyatı ve Eserleri)*. Bakü. s. 111.

³³ BAYRAMOĞLU, A. (2003). *Mirze Elekber Sabir (Heyatı ve Eserleri)*. Bakü. s. 113.

*Başladı şişmeye indi üzü gare ciyerim*³⁴

Bu zor günlerinde çevresinde ona yardımcı olan birkaç yakınından başka kimse yoktu. Bu dostları içinde ise Celil Memmedguluzade, ona en çok ihtimam gösterenlerdendi.

1911 yılında Tiflis'te kalan Mirze Celil, Sâbir'in hastalığını duyar duymaz ona bir mektup yazarak onu yanına çağırması, tedavisini burada kendi elleriyle yaptırmak istediğini söylemişti. Sâbir, bu yakın dostunun ricasını kırmadı ve tedavi için Tiflis'e gitti. Mirze Celil ve eşi Hamide Memmedguluzade, Sâbir'e az rastlanır bir ihtimamla hizmet ettiler.

Hamide Memmedguluzade, Karabağ hanlarının soyundan gelen Ahmet Cevanşir'in kızıydı. Hem çok zengin hem de çok asil bir hanım olmakla beraber kültürlü ve aydın bir hanımdı. Mirze Celil'e işlerinde yardım edebilecek edebiyat birikimine ve çok iyi derecede Rusça'ya da sahipti. Sâbir'e de bu dönemde hürmette kusur etmemiştir.³⁵

Tiflis'te neler olduğunu ise Hamide Memmedguluzade'nin hatıralarından öğreniyoruz:

1911 yılının baharında Tiflis'te kalıyorduk. Usta şairimiz Sâbir'in çok hastalanmış olduğunu işittim. Mirze Celil ona mektup yazıp Tiflis'e davet etti. Sâbir geldi. Biz hepimiz onun etrafında dört dönüyorduk, tedavisi için elimizden geleni esirgemiyorduk. Sâbir nur yüzlü, sevgi dolu bir insandı. Hepimiz onun hoş sohbetinin vurgunu idik. Çoğu zaman o, ezberden okuduğu şiirlerle konuşmasını süslerdi.

...

*Mirze Celil, doktorları çağırıp konsültasyon yaptırdı. Konsültasyon sonucunda böbreğinde taş olduğu anlaşıldı. Ameliyat olmasına karar verildi. Ancak ne kadar ısrar ettiyse de o, ameliyat olmayı kabul etmedi. Ya doktorlara güvenmiyor veyahut da ameliyattan korkuyor olmalıydı. İki ay kadar bizde kaldıktan sonra onu büyük üzüntüyle uğurladık.*³⁶

Sâbir ise Mirze Celil ve Hamide Hanım'a duyduğu minneti, diğer bir dostu Abbas Sihat'a yazdığı bir mektupta şöyle anlatıyor:

*Mirze Celil'le Hamide Hanım cenaplarından çok memnunum. Bana ne kadar saygı ve ihtimam gösterdiklerini bilemezsin. Bunca zamandan beri bütün sıkıntı ve zahmetlerime tahammül ettiler. Benim misafirhanede kalmama ve hastanede yatmama razı olmadılar, evlerinde misafir ettiler. Hülasa onlara nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum.*³⁷

Müteşekkirliliğini daha sonra yazacağı Farsça bir şiirde yineleyecektir:

³⁴ “Taziyan” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 361.

³⁵ MEHMETGULUZADE, H. (2002). *Hatıralar*. Ankara. hzl. Fatma ÖZKAN. s. XX.

³⁶ MEHMETGULUZADE, H. (2002). *Hatıralar*. Ankara. hzl. Fatma ÖZKAN. s. 51.

³⁷ MEHMETGULUZADE, H. (2002). *Hatıralar*. Ankara. hzl. Fatma ÖZKAN. s. XL.

Negerded gez ecel pürşem hemide

Keşem derduş-i hud renc-i Hemide

(Eğer ecel belimi bükmezse, Hamide'ye karşı duyduğum minnetten ölür giderim.)

Tiflis'te mümkün olan her şey yapılmıştı. Fakat Sâbir'in hastalığı çok ilerlediği için yapılacak fazla bir şey kalmamıştı. Şamahı'ya geri döndükten sonra durumu iyice ağırlaştı. Hastalığı daha çok acı verir oldu. Hayatının bu son dönemlerinde yaşadığı acıyı, tam bir sanatçı diliyle, şu şekilde anlatmıştır:

İsterem ölmeği men, leyk kaçır menden ecel;

*Gör ne bedbahtam, ecelden de gerek nâz çekem!*³⁸

Görüldüğü gibi inançlı bir insan olan Sâbir'in korktuğu şey ölmek değildir. Hatta hastalıklarını anlatırken; “*Ben vücudumdaki etimi halkımın yoluna çürüttüm. Eğer ömür vefa etseydi, kemiklerimi de halkın yoluna feda ederdim. Ama ne çare ölüm aman vermiyor.*” diyerek yine asıl düşündüğünün halkı olduğunu söylemiştir. Asıl korktuğu, düşünmek bile istemediği şey ise unutulmaktır. Onu ziyarete gelen dostlarından Seyid Hüseyin hatıralarında onu son görüşünü şu şekilde anlatmıştır:

*Üstadı görmeye gittiğimde onu ilk defa çok kederli ve düşünceli gördüm. Sebebini sordum. Bana hocası Seyid Ezim ile olan bir görüşmesindeki sözünü söyledi: “Bir şair için bundan büyük bedbahtlık olmaz ki hayata gözünü yumarken bütün ömrünün mahsulü olan eserlerinin mukadderatını bilmesin.” Sâbir, bu sözü söyledikten sonra masanın üzerinden biriktirdiği eserlerinin başına geçerek ekledi: “Ben de şimdi aynı kederle kederleniyorum. Ölüm insandan çok uzak değil. Görünür ki ben de Hacı Seyid Ezim gibi kendi kitabımı görmeden hasret ile öleceğim.”*³⁹

Öyle de oldu. Mirze Elekber Sâbir 12 Temmuz 1911'de Şamahı'da 49 yaşında iken hayata gözlerini yumdu. Tek vasiyeti Abbas Sihat'a emanet ettiği edebî külliyyatının kitap hâline getirilmesiydi. Mezarı yine Şamahı'da Yedi Günbed Mezarlığı'ndadır.⁴⁰

1.6. Hophopname'nin Kendi Serüveni

49 yaşında vefat eden Sâbir'in hayattayken şiirleri hep mecmualarda çıkmış, hiçbir kitabı yayımlanmamıştı. Çok istese de maddi sorunlar nedeniyle bu niyetini bir türlü yerine getirememişti. Eserlerinin kalıcılığını ancak böyle sağlayabilirdi. Fakat maaşı ancak ailesini geçindirmeye yetiyordu. Bu dileğini ve vasiyetini çok iyi bilen, başta Abbas Sihat olmak üzere, bütün aydın dostları onun bu isteğini yerine getirmek için hemen çalışmalarına başladılar. Fakat bu hiç de kolay olmayacaktı.

³⁸ “Taziyan” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 321.

³⁹ ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 216.

⁴⁰ SÂBİR, M. E. (1975). *Hophopname*. Ankara. hz. Abdülmecid DOĞRU. s. XI.

Kitabın adı belliydi: “Hophopname”. Fakat nasıl çıkarılacağı, bunun için gerekli olan paranın nerden bulunacağı belirsizdi. Dostlarından Mahmutbey Mahmutbeyov’un çıkardığı kabataslak hesaba göre en az 300 manat⁴¹ gerekiyordu. Bu meblağ bir sanatçının bir aylık kazancının otuz katından fazla idi.

Şairin vefatından sonra “Me’lumat” adlı gazetede ise “Sâbir’e Heykel” isimli bir makalede tüm dünyada büyük sanatçıları anmak için büyük büyük heykellerinin yapıldığı, Azerbaycan’da ise Sâbir’in bir heykelinin dikilmesi gerektiği söyleniyordu. Bu yazıya cevap olarak “Kaspi” gazetesinde Sâbir’in heykele ihtiyacı olmadığı, acilen kitabının çıkarılması gerekliliği vurgulanıyordu.⁴² Bu hadise Sâbir’in dostlarına bir fikir verdi.

Abbas Sihat, Mahmutbey Mahmutbeyov, Seyid Hüseyin gibi sanatçılardan oluşan bir komisyon kuruldu. Ve başta Molla Nasreddin mecmuası olmak üzere pek çok yayında halktan Sâbir için bağış istendi. Bu yazılardan Sâbir’in ne büyük bir şair olduğu, halkına ne kadar çok sahip çıktığı, artık halkının da ona sahip çıkması gerektiği anlatıldı.⁴³

Bu ilk duyuruya 5 manat ilaveli yalnız “Merdane Hanım” imzalı bir hanım cevap verdi. Bu hanımın çok sonra kız mektebinin müdürünün kızı olan Sara Bezirzade olduğu anlaşılacaktı. Başka hiçbir yardım gelmedi.

Uzun bir süre boyunca aynı çağrı birkaç kez tekrarlandı. Bir müddet sonra da bu yazılar Rusça çıkan “Bakü” gazetesinde de yayımlandı. Amaç daha fazla insana ulaşabilmek idiye de yine tek bir cevap bile gelmedi.

Nihayet 1912 yılında Dilican Yaylası’nda istirahat eden Türk ve Ermeni aydınlar bir temaşa hazırlamaya, gelirini de bu komisyona bağışlamaya karar verdiler. 20 Eylül’de yapılan gösteride Ermeni bir yazar olan Gabriyel Sundukyan’ın “Ahşam Sebri Heyir Olar” isimli piyesi ve Medetov Nezmi’nin “Gırt Gırt” adlı komedisi sergilendi. Oyunlardan sonra ise Sâbir’in şiirlerinden örnekler okundu. Temsil sonunda biletlerin satışından ve ianelerden toplam 179 manat 75 kapik toplanmıştı. 78 manat 56 kapik oyunculara, salona vs. ödenince fona ancak 98 manat 19 kapik aktarılmıştı. Daha sonraki yardımlarla bu rakam 128 manat 19 kapike çıkmışsa da gereken paranın yarısı bile henüz toparlanamamıştı.⁴⁴

Daha fazla beklemek istemeyen komisyon, eserlerin küçük bir seçkisini daha az parayla çıkarmaya karar verdi. 104 sayfadan ve 110 şiirden oluşan “Hophopname”nin 1. baskısı 1912 yılının sonunda hazır hâle getirildi ve 1913 yılında çıkarıldı. Bu nedenle kitabın girişinde

⁴¹ Manat: Azerbaycan para birimi / Kapik: Manat’ın yüzde biri, kuruş.

⁴² ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 63.

⁴³ ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 64.

⁴⁴ ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 75.

“1912”, son sayfasında “1913” yazmaktadır. Kitabın başına Abbas Sihat tarafından yazılmış bir ön söz ve Mirze Elekber Sâbir’in hayat hikâyesi de eklenmiştir.

Bu ilk baskı çok zor koşullarda eksik olarak çıkarılmasına rağmen çok büyük ilgi gördü. Sâbir, “Hophopname” ile hem muasır halkına hem de gelecekteki vatandaşlarına yol gösteren bir ışık, aynı zamanda da aydınlar için yeni kapılar açmış bir önder hâline geldi.

“Hophopname”, halk arasında büyük yankı uyandırdı. Kitabın tam metinli ikinci baskısının çıkarılması için Bakü’den, Gence’den, Nahçıvan’dan ve Azerbaycan’ın pek çok bölgesinden yardımlar kendiliğinden toplanarak gönderildi. Bu bağışçıların isimleri “İkbal” gazetesinde ayrılan bir köşede yayımlanmaya başladı. Burada aydınlar, işçiler, çiftçiler ve halkın her tabakasından insanlar vardı. Hatta eşine az rastlanır bir şekilde 2 Nisan 1914 sayılı tarihli mecmuada Bakü’deki maden işçilerinin 23 manat 50 kapık, bir düğün gecesinde ise misafirlerin 45 manat 50 kapık topladıkları haber verilmişti.⁴⁵ Halkın bu takdire şayan tutumu Sâbir’i Azerbaycan’ın millî şairi yapmaya yetmiştir.

Toplanan paralarla ve 50 kapikten satılan 1. baskı kitapların parasıyla 200 sayfa ve 23 resimden oluşması planlanan 2. baskı, 26 resimle süslenmiş 350 sayfalık tam bir eser olarak 1914’de çıkarılmıştır.⁴⁶ Ve bu eserle Sâbir de Nizâmi, Fuzûli, M. F. Ahundov gibi Azerbaycan edebiyatında asırlarca sürecek bir mektep oluşturdu.⁴⁷

Elde edilen gelirler ve devam eden bağışlar sayesinde Sâbir’in ailesine maddi yardım da yapılmış, hatta Bakü’de ve daha sonra da Şamahı’da şairin heykelleri de dikilmiştir.

Bu 2. baskıdan sonra “Hophopname” Kiril, Arap ve Latin harfleriyle Türkçe, Farsça, Rusça, Ermenice ve İngilizce olarak Bakü’de, Tebriz’de, Tahran’da, Bellenville (ABD)’de, Ankara’da, İstanbul’da, Moskova’da, St. Petersburg’da ve Leningrad’da defalarca basılmıştır.⁴⁸ Ve böylelikle, Azerbaycan edebiyatının unutulmaz ediplerinden Abdullah Şaik’in de dediği gibi, “*Hophopname’nin Azerbaycan’da çalmadığı kapı, girmedığı ev kalmadı. Onu okuyanlar da sevdi, okutanlar da...*”⁴⁹

⁴⁵ ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 81.

⁴⁶ ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 83.

⁴⁷ CELAL, M.- HÜSEYNOV, F. (2000). *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*. İstanbul. İzz. Kemal YAVUZ - Erol ÜLGEN. s. 146.

⁴⁸ SÂBİR, M. E. (2007). *Hophopname*. İstanbul. İzz. İsa ÖZTÜRK.

⁴⁹ ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasirleri*. Bakü. s. 79.

Mirze Elekber Sâbir

Sâbir'in Heykeli

Bakü - Azerbaycan

2. Mirze Elekber Sâbir'in Edebiyat Anlayışı ve Dünya Görüşü

Sâbir'in edebî görüşü muasırlarının çoğundan farklıdır. O, ömrünün sonlarına - kırk üç, kırk dört yaşlarına kadar - eski usulde, gazel ve kaside tarzında ve aruz ölçüsüyle şiirler yazmış, klasisizmin etkisinde eserler vücuda getirmiştir. Fakat bu yol, Sâbir'i tatmin edememiş, onu yeni yollar aramaya sevk etmiştir. Fakat klasik edebiyatı reddetmek, hor görmek de Sâbir için bir ihanettir. Yeni bir söz söylemek, gereklidir fakat bunu yaparken de eskiyi yıkmak değil, yeniyi onun üzerine inşa etmek lazımdı. Sabir'in kendisi için giriştiği bu yenilik mücadelesi Azerbaycan ve tüm Türk edebiyatı için de başlayan bir yenilik hareketi hâline gelmiştir.

2.1. Etkilendikleri

Sâbir'in şiirlerinde eski ve yeni edebî tarzların başarılı bir sentezi mevcuttur. Bu çok yönlülüğün sebebi Sâbir'in hem halk edebiyatından, hem divan edebiyatından hem de yeni edebî tarzlardan etkilenmiş olması, kendi şiirini tüm bu farklı tatlardan oluşturmasıdır.

Sâbir, mizahı halk edebiyatının silinmez hafızasında önemli bir yer tutan Nasreddin Hoca'dan almıştır diyebiliriz. Çünkü onda mizah, kara mizah şeklindedir. Klasik söyleyişle güldürürken düşündürür. Şiirleri okunduğunda insanın yüzünde ister istemez bir tebessüm belirlemektedir. Onu meşhur eden mecmuanın adının da “Molla Nasreddin” (Nasreddin Hoca) olması tesadüfi değildir.

Divan edebiyatı ise Sâbir şiirinin bel kemiğini oluşturur. Bunu, aruz ölçüsüyle ve beyitlerle yazdığı şiirlerinden ziyade Nizami, Fuzûli gibi çok büyük divan şairlerinden etkilendiği için söyleyebiliriz. Özellikle Fuzûli, Sâbir için vazgeçilmez bir yol göstericidir. Fuzûli'nin diline, söyleyiş güzelliğine hayran olan Sâbir, onun şiirlerine birebir nazireler de yazmıştır. Aynı ya da farklı konularda Fuzûli'yi hatırladığı ve hatırlattığı pek çok şiiri vardır: Fuzûli'nin

*Âh eylediğim serv-i hurâmânın içindir
Kan ağladığım gonce-i handânın içindir*

beyti ile başlayan meşhur gazeline;

*Âh eylediğim neş'e-yi gelyanın üçündür
Gan ağladığım gehve-yi fincanın üçündür⁵⁰*

beyti ile başlayan gazelini; yine aynı şekilde Fuzûli'nin:

*Can verme gam-ı aşka ki, aşk afet-i candır
Aşk afet-i can olduğu meşhur-ı cihandır*

beyti ile başlayan gazeline;

*Tehsil-i elm etme ki elm afet-i candır,
Hem egle ziyandır.
Elm afet-i can olduğu meşhur-i cihandır
Me'ruf-i zamandır.⁵¹*

mısraları ile başlayan şiirini nazire olarak yazmıştır. Bu örnekler daha da artırılabilir:

*Gönlüm açılır zülf-i perişanını görgeç
Nutmum tutulur gonce-i handanını görgeç*

beyti ile başlayan Fuzûli'nin meşhur şiiri, Sâbir'de:

*Könlüm bulanır küçede cövlanını görcek,
Nitgim tutulur herze vü hedyanını görcek.⁵²*

⁵⁰ “Neş'e-yi Gelyanın İçündür” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 22.

⁵¹ “Tehsil-i Elm” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 20.

beyti ile başlayan bir şiire dönüşecektir. Yine aynı şekilde söz ve söyleyiş olarak etkilendiği, Fuzûlî'nin

Akl yâr olsaydı terk-i ışk-ı yâr etmez miydim

İhtiyar olsaydı rahat ihtiyar etmez miydim

gazelinin bir benzerini kendi tarzında;

Mende ar olsaydı ölmek ihtiyar etmez miydim

*Abrunun nolduğun bilseydim ar etmez miydim*⁵³

şeklinde kaleme almıştır.

Aşağı yukarı onunla aynı dönemlerde yaşayan Osmanlı şairleri de Sâbir'i etkilemiştir. Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem gibi öncü yenilikçiler Osmanlı Devleti'ndeki pek çok şair gibi Sâbir'i de yenilikçi düşüncelere sevk etmiştir. Özellikle Namık Kemal'in:

Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatandır

Serhaddimize kal'a bizim hâk-i bedendir

Osmanlılarız ziynetimiz kanlı kefendir

Gavgâda şehadetle bütün kâm alırsız biz

Osmanlılarız can veririz nâm alırsız biz

bendi ile başlayan "Vatan Şarkısı", Sâbir'e çok farklı ufuklar açmıştır. Büyük Türkiye şairinden ilham alarak Kafkas Türklerine hitaben yazdığı⁵⁴:

Âmâlımız, efkârımız ifna-i vetendir,

Kin ü gerez ü hırs bize ziynet-i tendir,

Efal yoh ancag işimiz laf-ı dehendir,

Dünyada esarete bütün kâm alırsız biz,

*Gafgazlılarız, yol keseriz, nâm alırsız biz.*⁵⁵

acı naziresi başta olmak üzere:

Övradımız, ezkârımız efsane-i zendir.

Efsane-i zen nur-i dil ü ruh-i bedendir,

Çün hübb-i nisa lazime-i hübb-i vetendir,

Ehl-i veteniz hübb-i veten yad alırsız biz!

*Dindarleriz günde bir arvad alırsız biz!*⁵⁶

ve

Herçend esiran-i güyudat-i zamanız,

Herçend düçaran-i beliyyat-i cahanız,

⁵² "Bakü Pehlivanlarına" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 31.

⁵³ "Fuzulî'ye Benzetme" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 201.

⁵⁴ BANARLI, N. S. (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. C 2*. İstanbul. s. 1090.

⁵⁵ "Amalimiz, Efkârımız İfne-yi Vetendir" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 47.

⁵⁶ "Övradımız, Ezkârımız Efsane-yi Zendir" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 56.

Zenn etme ki bu esrde avare]yi nanız,

Evvvel ne idikse yene biz şimdi hamanız...

Turanlılarınız âdi-i şüğl-i selefiz biz!

Öz gövmümüzün başına engel-kelefiz biz⁵⁷

gibi şiirlerinde onunla aynı fikirde olmasa da Namık Kemal'in söz ustalığının izinden gitmiştir.

2.2. Şekil Özellikleri

Hiçbir kalıba sığmayan Sâbir, şiirlerinde şekil bakımından da herhangi bir özelliğe saplanıp kalmamıştır. Fakat bu durum, Sâbir'in şiir anlayışının kuralsızlık üzerine oturtulduğu anlamına gelmemektedir. Tam tersine hem eski hem de yeni şiir tarzlarını benimsemiştir.

Hem hece hem aruz ölçüsünü kendi tarzında kullanan şair, hem beyit hem de bend nazım birimlerini benimsemiştir. Sâbir'in yayımlanan şiirleri içerisinde 55'i gazel, 11'i mesnevi tarzıyla olmak üzere beyitlerle yazılmış 86 şiiri; dört mısralık bendlerden oluşan 16 şiiri; beş mısralık bendlerden oluşan 30 şiiri; müstezad şeklinde yazılmış 11 şiiri; altı mısralık bendlerden oluşan 37 şiiri; yedi mısralık bendlerden oluşan 5 şiiri; sekiz mısralık bendlerden oluşan 7 şiiri; dokuz mısralık bendlerden oluşan 2 şiiri ve on mısralık bendlerden oluşan 2 şiiri vardır. Bunların haricinde serbest şekilde yazdığı 7 şiiri de mevcuttur. Ayrıca çoğunlukla tek bir dörtlükten oluşan ve "Taziyan" adı verilen 110 küçük şiiri de değişik tarihlerde yayımlanmıştır. Bu şiirlerin birinde:

Dehr bir müddet oldu menzilizimiz,

Onda hell olmaz oldu müşkilimiz,

Yaşadığıca çohaldı düşmenimiz,

Ne edek doğru söyledi dilimiz.⁵⁸

diyerek ne olursa olsun doğru bildiği yoldan şaşmayacağını anlatmıştır.

Şiirlerinde dikkati çeken bir diğer tarz ise diyaloglardır. Anadolu'da Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Mehmet Emin gibi büyük sanatçılarda daha sonraları görülecek olan bu ilginç tarzı, farklı konuları işleyebilmek için kullanmıştır. "Sual - Cavab" isimli şiirinde bir genç bir de yaşlı kişinin zihniyetlerini karşılıklı konuşturur:

- Şehr-i me'lumunuzun vez'ü gerarı necedir?

- Hemdülillah, nece görmüşdüse Nuh öylecedir!

- Yeni mekteb açılıbmı veten övladı için?

- Az deyil Adem açan medrese ehfadı için!

- Ohuyurmu gezete şehrinizin ehli tamam?

- Be'zi sarsag ohumuşlar ohuyur, men ohumam!

- Ölkenizde açılıbdır mı giraethane?

⁵⁷ "Fahriye" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s.76.

⁵⁸ "Taziyan" - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 306.

- Tazeler açmış idi goyduğ onu virane!⁵⁹

Bu şiirde olduğu gibi “Bura Say” , “Ehvalpüssanlığ Yahud Gonuşma”, “Bakıda Bir Muhavere” gibi şiirlerinde de aynı tarz görülmektedir.

Şiir Sâbir için vazgeçilmez olsa da nadir olmakla beraber bazen de nesir şeklini tercih etmiştir. Konu ve üslûp bakımından şiirleriyle aynı doğrultuda olan bu yazılarını da dergilerde yayımlamıştır.

2.3. İçerik Özellikleri ve Konu Çeşitliliği

Söyleyişinde çok farklı bir çekicilik bulunan Sâbir’in, şiirlerinde işlediği konular da şekil özellikleri gibi çok çeşitlidir. Hastalık anında bile kendisini “*Ben vücudumdaki etimi halkımın yoluna çürüttüm. Eğer ömür vefa etseydi, kemiklerimi de halkın yoluna feda ederdim. Ama ne çare, ölüm aman vermiyor.*” diyecek kadar halkına feda eden bir büyük sanatçıdır. Bu şekilde düşünen bir aydının toplumu ilgilendiren tüm konuların hepsine değinmiş olması elbetteki beklenen bir durumdur. Toplumun özgürlüğü ve halkın kardeşliği, Türkçenin sade kullanılmasının ehemmiyeti, köylü - işçi hakları gibi konular en çok işlediği konulardır. Fakat Sâbir’i Sâbir yapan onun satirik şiirleridir. Din konusunda söz sahibi kişilerin sahtekârlığı, İslam coğrafyasının içler acısı durumu, kadınların toplum içerisindeki cefalı hâlleri, eğitim ve eğitim anlayışındaki büyük problemler, servet sahibi zenginlerin halka yaptıkları zulümler, toplumun her seviyesindeki ahlaki çöküntüler şairin en çok üzerinde durduğu konulardır.

2.3.1. Özgürlük ve Kardeşlik

Rus mezalimi altında yaşayan halkının özgürlüğü, bilinçli bir aydın olan Sâbir’in en büyük rüyasıdır. Ona göre halkta köklü bir değişim ve gelişim için en önemli iki şarttan biri bağımsız bir millet olabilmektir. Ancak bu şekilde yenileşme ve medenileşme hareketleri başlatılabilecektir. Hürriyetin olmadığı bir yerde hiçbir yeniliğe izin verilmesi mümkün değildir. “Halva-yı Hürriyet” şiirinde, rüyasında herkesin bu helvadan yediğini ama kendilerine verilmediğini söylemektedir. “Fisincan” adlı şiirinde ise:

Kim ki insanı sever aşig-i hürriyet olur,

*Beli, hürriyet olan yerde de insanlık olur*⁶⁰

diyerek hürriyetle insanlığı bir tutmuştur. “Sebr Eyle” isimli şiirinde ise hürriyet ve milliyet düşmanlarını:

Gonşuların cehd elese sen'ete,

Yetse de geyrileri hürriyete,

Verme gulag söhbet-i milliyete,

Onlar ebedir ki düşür möhnete,

⁵⁹ “Sual-Cavab” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 104.

⁶⁰ “Fisincan” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 106.

*Ey adı insan, özü kertenkele,
Govzama başın, çocuğum sebr ele!*⁶¹

gibi sert bir üslupla eleştiriyor. Özgürlük ve kardeşlik düşüncesini en belirgin olarak ise kısa şiirlerinden olan “Sual-Cavab” adlı şiirinde görmek mümkündür:

*-Görme! -Baş üste, yumaram gözlerim!
-Dinme! -Mütiem, keserem sözlerim!
-Bir söz eşitme! -Gulağım bağlaram!
-Gülme! - Pekey, şam ü seher ağlaram.
-Ganma! -Bacarmam! Meni me'zur tut,
Böylece teklif-i mehalı unut!*⁶²

Onu meşhur eden “Beynelmilel” şiirinde Türk - Ermeni halkı arasındaki kardeşlikten, bunun bozulmasından her iki milletin de zararlı çıkacağından bahsediyor:

*İki yoldaş, iki gonşu bir vetende hemdiyar,
Esrlerce ömr edib sülh içre bulmuşken gerar
Fitne-yi iblis-i mel'un oldu nagâh aşikâr....*⁶³

Bu şiirlerinden başka “İstikbalimiz Lağlağadır”, “İstigbal Bizim”, “İstigbal İçin” gibi şiirlerinde de aynı konuyu işlemektedir.

2.3.2. Din

Dindar bir aileden gelen Sâbir, din konusunu şiirlerinde çok farklı işlemektedir. O, bu hassasiyeti gösterebilirken din adına hiçbir şey bilmeyen cahillerin bu konularda konuşmaları, dini çok yanlış yorumlamaları ve kendi çıkarları için kullanmaları Sâbir’in sabır gösteremediği durumların başında gelir.

Namık Kemal’den esinlenerek yazdığı “Övradımız Ezkarımız Efsane-yi Zendir” adlı şiirinde dindar geçinen kişilerin şehvet meraklısı olduğundan:

*Yoh ferg bizim hündür ile alçağımızda,
Daim görürüz iş, bu gocalmış çağımızda,
Cüt-cüt durur övret solumuzda, sağımızda,
Şehvet guluyuz, nefsdan imdad alırsız biz!
Dindarleriz, günde bir arvad alırsız biz!*⁶⁴

şeklinde bahseder. Dindar geçinenlerin kendi ağızlarından aydınları eleştirmeye kalkıştıklarını da “Ay Haray” şiirinde:

*Yeni mekteb denilen bid'etin icrası ile
Bir de berbad edeler hane-yi viranımızı!*

⁶¹ “Sebr Ele” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 130.

⁶² “Sual-Cavab” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 92.

⁶³ “Beynelmilel” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 331.

⁶⁴ “Övradımız, Ezkarımız Efsane-yi Zendir” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hzl. Abbas ZAMANOV. s. 56.

*Kâfir oldukları yetmezmi ki bu herzelerin,
İsteyirler çekeler küfre müselmanımızı!*⁶⁵

şeklinde anlatır. Çünkü yeni okulların açılması, halkın aydınlanması onların iki yüzlü olduklarını ortaya çıkaracaktır. O kadar kızar ki onlara “Zahide Teklif” adlı şiirinde meydan okur:

*Zâhidâ, gel soyunag bir kere paltarımızı,
Çıharag zahire batindeki efkârımızı,
Pişgah-ı nezer-i helge tutag varımızı,
Görüb onlar dehi tehgiğ elesin, kârımızı,
Her kimin ağı gara ise utansın, a balam!
Belke illerce yatanlar bir oyansın, a balam!*⁶⁶

Onların yalancılıklarından ne kadar bıktığını “Vâiz” adlı şiirinde de görüyoruz:

*Terk eyle rıyanı ki riya şirk-i hefidir,
İşbu sözü kendin bele tegrir eleyirsen*⁶⁷

diye onlara çağrıda bulunur. Onların beklentilerini, isteklerini ise “Zahidin Hülyası” isimli şiirinde açıklamıştır:

*Zâhid ölmekden gabag megsudine çatmag diler,
Cennete uygu ipiyle bir kemend atmag diler*⁶⁸

Hatta zahitlerin bu dünyadaki üç beş kuruşun peşinde vakit geçirmekten başka bir şey yapmadıklarını, ne dini ne de devleti düşünmediklerini iddia eder:

*İranlı deyir ki, edl ile dad olsun,
Osmanlı deyir ki, millet azad olsun,
Zahid ne deyir? Deyir ki, garnım dolsun,
İranlı da Osmanlı da berbad olsun!*⁶⁹

Tabi ki bu dindar geçinenlere inanan halk da olmuştur. Sâbir’i kâfir ilan eden zahidlere inanan halka hitaben de kendi din anlayışını “A Şirvanlılar” şiirinde açıklamaya çalışmış, kendini savunmuştur:

*Şeyem, emma ne bu eşkâlden,
Sünniyem, emma ne bu emsalden.
Sufiyem, emma ne bu ebdalden
Heg seven insanem, a Şirvanlılar!*⁷⁰

Bu şiirlerinin haricinde “Şikâyet”, “Ey Emu”, “Şirvan”, “Ah...”, “Ay Can”, “Bir Utan”, “Ya’lilaceb” gibi şiirler de aynı konuyu işlemiştir.

⁶⁵ “Ay Haray” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 122.

⁶⁶ “Zahide Teklif” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 165.

⁶⁷ “Vaiz” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 202.

⁶⁸ “Zahidin Hülyası” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 213.

⁶⁹ “Bir Deste Gül” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 260.

⁷⁰ “A Şirvanlılar” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 359.

2.3.3. Kadın ve Çocuk

Bir dönem öğretmenlik de yapan Sâbir, medeni bir toplum oluşturmak için eğitime değer verilmesinin ne kadar önemli olduğunu bilincindedir. Bu nedenle de kadın ve çocuk konuları üzerinde çok durmuştur. Çünkü ona göre toplumun geleceğini şekillendirecek olan çocuklar, onları yetiştirecek olan da kadınlardır. Eğer kadınlar anne olarak yetersiz kalırlarsa ilim sahibi çocuklar yetiştirmek mümkün olmayacaktır.

Çevresindeki zihniyet ise hiç de böyle düşünmemektedir. Toplumun çok büyük bir kısmında kadınlar değersiz olarak görülmekte, çocuklar ise kendi kendine yetişen, birey olarak algılanmayan bir nesne olarak kabul edilmektedir. Cahiller çocuklarını da kendi büyüdükleri gibi büyütme istemektedir. “Ol Gün Ki Sene Halik Eder Lutf Bir Övlat” şiirinde bu durumu dehşet içinde anlatmaktadır:

*Ol gün ki sene halig eder lütf bir övlat
Olsun üreyin şad
Te'yin ele cindarı ki, etsin ona imdad
Tâ değmeye hemzad
...
Min gûne tilismata tutub eyle mügeffal
Gezdir onu el el
Ger deyse sovug, sancılanıb olsa da bimar
Hökm et gele cindar
Gösterme tebibe o cigergüşeni zinhar
Goyma ola murdar
Ağlarsa uşag derdinin ahtarına devasın
Ancag söy anasın
Gorhuzsun o da damdabaca ile çağasın
Kessin de sedasın⁷¹*

Evlat Halik'in bir lütfudur, ama o kadar. Daha sonra çocuk cinciye götürülür, hastalanınca doktordan uzak tutulur, derdini anlatmaya başlayınca da hortlakla korkutulup anasına kızılır. Bu şekilde yetiştirilen çocukların da sonunu “Uşaglara” şiirinde anlatıyor:

*Vegt oldu heves etmeyesiz mektebe, derse,
Te'lim alasız her ne ki âlemde beterse,
Heyri burahıb ehz edesiz her ne zererse,
Mail olasız her işe kim fitnese, şerse.
Âdet gılasız herze vü hedyanı, uşaglar!
Siz neyleyisiz mektebi, mollanı, uşaglar!⁷²*

⁷¹ “Ol Gün ki Sene Halig Eder Lutf Bir Övlat” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s.4

Toplumun kadınlara bakışı ise çocuklarda olduğu gibi bugünden çok da farklı değildir. Bugün “kaşık düşmanı” denilen eş, o dönemde de “Gavur Gızı” diye adlandırılmıştır:

Bilmem ne çare eyleyim, ay Molla Nesreddin!

Çerletdi lap meni bizim övret, gâvur gızı!

On beş, on altı, belke de on yeddi il olur

Vardır benim evimde bu külfet, gâvur gızı!

Üç-dört uşag doğub, gocalıb, dişleri düşüb

Bir kâftara dönübdü bu nikbet, gavur gızı!⁷³

Vefakâr kadınların bu şekilde aşağılanması yetmezmiş gibi çocukların da çok küçük yaşlarda evlendirilip erlere eş yapılmasını da Sâbir, onların ağzından “Goyma Geldi” şiirinde eleştirmektedir:

Dudkeş kimi bir papag başında,

Ağ tükleri bellidir gaşında,

Gerçi gocadır -babam yaşında,

Amma sorağandı, goyma geldi!

Kirdarı yamandı goyma geldi!

İyrenmişem ağzının suyundan,

Getran gohusu gelir büyüandan,

Lap doğrusu gorhmuşam huyundan,

Bir efi ilandı, goyma geldi!

Kirdarı yamandı, goyma geldi!⁷⁴

Bir küçük kızın babası yaşında biriyle evlendirildiğinde onu hortlak ve yılan gibi görmesi elbette doğaldır. Şiirlerinin bu kadar etkileyici olmasında bu gerçekçiliğinin payı da elbette büyüktür.

“Uşagdır” şiirinde de sağa sola söven on bir yaşındaki çocuğuna cesaret veren, iyi bir şey yapıyormuş gibi sevinen, “edep de neymiş” diyen bir annenin eleştirisi vardır:

Ay başı batası daşdı kişi, dinme uşagdır uşağım!

Ne edeb vahtıdı, goy söysün, ufagdır uşağım!

Atavun göru üçün, boşda bu tifli başına!

Keyfine deyme, söye ya sene, ya gardaşına.

İndice indice ancag yetir on bir yaşına,

Ağlı kesmir, hele bir körpe uşagdır uşağım!

Ne edeb vahtıdı, goy söysün, ufagdır uşağım!⁷⁵

⁷² “Uşaglara” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 36.

⁷³ “Gavur Gızı” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 136.

⁷⁴ “Goyma Geldi” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 142.

⁷⁵ “Uşagdır” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 144.

Zaten asıl söylemek istediği de budur. Ahlaklı, çalışkan, akıllı çocuklar yetiştirmek için önce annelerin bu konuda duyarlı davranması gerektiğini söyler. Ama devrin özellikleri ve kadınların durumu da düşünülünce onların da bu durumda başka bir şey yapmaları beklenemez.

“Dilber”, “Nedamet ve Şikâyet”, “Elmlî ve Elmsiz Ana”, “Analar Bezeyi” gibi pek çok şiirinde buna benzer tespitlerde bulunmuş, halkı bu konuda aydınlatmaya çalışmıştır.

2.3.4. İslam Coğrafyası

Sâbir’in yaşadığı dönem genel itibarıyla oldukça karışıktır. Tüm Türk ve İslam coğrafyasında halk, yabancı güçlerin tehdidiyle karşı karşıyadır. Ruslar, Orta Asya ve Kafkasya’daki Türklerin üzerine kâbus gibi çökmüşken, Osmanlı Devleti’nin durumu da içler acısıdır. II. Meşrutiyetle beraber güçlenen İttihat ve Terakkiciler rejimi değiştirme hareketlerine başlamış, devlet otoritesi bölünmüş, bunu fırsat olarak gören Avrupalı güçler, Türk topraklarını işgale başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cezayir, 1912 yılında da Fas, Fransızlar ve İspanyollar tarafından işgal edilmiştir. Yani Kuzey Afrika’da durum aynıdır. Arabistan’da ise Orta Asya Türk hanlıklarındaki duruma benzer bir durum vardır. Ruslar Türklerin gücünü kırabilmek için onları hanlıklara bölüp bazılarını desteklerken; Arabistan’da İngilizler, hem diğer Araplara hem de Osmanlı Devleti’ne yüzyıllardır zararlar veren Vahabileri destekleyerek tüm Arabistan’ı terör eylemleriyle sürekli kaosa sürüklemiştir.

Azerbaycan’da ise düşman tek değildir. Kuzey Azerbaycan’a Rusya, Güney Azerbaycan’a ise İran göz koymuştur. Azerbaycan için 1826’da savaşa giren bu iki devlet, 1828’de Türkmençay Antlaşması’yla Azerbaycan’ı ikiye bölen devletlerdir. Güney Azerbaycan, İran zulmü altında o dönemden itibaren inlemeye başlamışken; Kuzey Azerbaycan’da yani Sâbir’in memleketinde yavaş yavaş uyanışlar başlamıştır. Bu uyanışın temelinde Mirze Feteli Ahundzade gibi aydınlar varken daha sonra halk ve diğer aydınlar arasında yayılmasında etkili olan ışık, elbette ki Celil Memmedguluzade’li ve Mirze Elekber Sâbir’li “Molla Nasreddin” dergisidir.

Sâbir, bilinçli bir aydın olarak tüm Müslümanların ve Türklerin sıkıntılarını kendi sıkıntısı kabul etmiş, halkın zulüm gördüğü her yerde, her durumda zalimleri eleştirmiş, kurtuluş yolları önermiştir.

Türk tarihinin en acıklı olaylarından, en talihsiz karşılaşmalarından Timur - Yıldırım Han; Şah İsmail - Sultan Selim savaşından, Harzemlerden, Türklerin birbirine zarar verdiği pek çok hadiseden “Fahriye” adlı şiirinde şöyle bahsediyor:

*Bir vegt dehi Garagoyun, Ağgoyun oldug,
Azerbaycan'a hem de Anadolu'ya doldug,
Ol gedr gırıb birbirimizden ki yoruldug,
Gırdıgca yoruldug ve yoruldugca gırıldıg.*

*Turanlılar, âdi-yi şügl-i selefiz biz!
Öz gövmümüzün başına engel-kelefiz biz!*⁷⁶

Türk kavmine eskiden beri en çok zararı yine kendinin verdiğini, kardeş kavgasının hâlâ sürdüğünü teessürle anlatmıştır.

Osmanlı Devleti’ni ise her şeye rağmen Türk devletleri içindeki en sağlam güç olarak görür. Osmanlıların da diğer Türklerin durumuna düşmemesi için uyarılarını “Yatmayın Allah’ı Seversiz” gibi şiirlerinde defalarca yapmıştır:

*Osmanlılar, aldanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yatmayın Allahı seversiz!*⁷⁷

İran için ise “Satıram” şiirinde İran’ın bu kötü ve karışık hâline gelmesine sebep olarak gördüğü köhne zihniyeti açıklıyor:

*İstemem nuri, garanlık sevirem,
Mülk-i İrani dumanlıg sevirem,
Boşlayıb şehri, yabanlıg sevirem,
Besdi şahlıg, dehi hanlıg sevirem,*⁷⁸

Ayrıca İran’da artık yeniliklerin başlaması gerektiğini, bunun da meşrutiyetle olacağını “Neçün Vermeyir”, “Menimki Bele Düştü”, “İsyanları İranlıların”, “Helal Olsun Sene” gibi pek çok şiiriyle anlatıyor.

Sadece Türkiye’de ve İran’da olanlardan değil, tüm dünyadaki Müslümanların içinde buldukları durumlardan son derece rahatsızdır:

*Buyur gıl da dünyaye etf-i nezer,
Müselmân kimi kim olur behtever?
Bu İran, o Türkiye - hep biheter,
Evet, başla Fas’dan Hetay’e geder
Bahıldığca gelbe meserret gelir,
Gaç, oğlan! Gaç, at basdı! Millet gelir!
O Albanya’da Arnavut geyreti,
Bu Gezvin’deki mürtece hey’eti.
Girit’de müselmanların haleti,
Buhara’da mezhebçiler söhbeti.
Yemen’den de başga revayet gelir,
Gaç oğlan! Gaç, at basdı! Millet gelir!*⁷⁹

“İran Niye Viran Oldu” şiirinde ise sorduğu soruya o dönemin politik hareketliliğinden bahsederek cevap vermektedir.

⁷⁶ “Fahriye” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 76.

⁷⁷ “Yatmayın Allah’ı Seversiz” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 138.

⁷⁸ “Satıram” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 190.

⁷⁹ “Gaç, At Basdı” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 251.

“Beynelmîlel” şiirinde ise Türk ve Ermeni vatandaşların aynı topraklarda, kardeş kavgasından uzak yaşamalarını ve yaşayabileceğini anlatmaktadır. Bunun için de ortak düşmanların ettikleri nefret tohumlarının filizlenmesine izin verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

“Avropa’da Memdeli’nin Eşkbazlığı” isimli şiirinde ise İran Şahı Mehmed Ali Kaçar Han’ı eleştirmektedir. Meşrutiyet gerçekleşince kaçıp, Avrupa’ya sığındıktan sonra kendisine yakışmayacak şekilde bir aktristin çevresinde pervane oluşunu anlatmaktadır.

“Şirvan’da” şiirinde ise Şirvan’daki ve Bakü’deki acı hayatından bahsetmektedir.

Bu şiirlerinin haricinde İran’ı ve diğer Türk dünyasını anlattığı “Etti Bu Felek Herkese Bir Tövr Yamanlık”, “Ey Vay”, “Ölübe”, “Dil Mireved Zidestem”, “Görünür”, “Çuvaldız”, “Yuhu” gibi şiirleri de mevcuttur.

2.3.5. Eğitim

Mirze Elekber Sâbir, halkı için her konuda çok çaba sarf etmiş olsa da ona göre en önemli konu eğitimidir. Memleketi ile batının medeniyet bakımından mukayesesini yaptıkça toplumunun ne kadar geri kaldığını görmüştür. Bunu anlayan çok az sayıda aydından biri olduğu için yaşadığı çevreyle en çok bu konuda çelişmiştir. Çünkü batılı anlamda eğitim, o dönemde çevresinde hoş karşılanmamaktadır ve bu tarz eğitimi savunması nedeniyle Sâbir’e de çok büyük tepki gösterilmiştir. Onu en çok üzen de budur. Güç sahibi kişilerin zulümleriyle mücadele etmeye hazırdır, fakat halkıyla karşı karşıya gelmek ona çok ağır gelmiştir. Yine bu sebeple herkesin gerçekleri görebilmesi için eğitimin her şeyi değiştirecek tek ışık olduğunu anlatmaya devam etmiştir.

Sâbir’in eğitime önem vermesinin bir sebebi de kendi geçmişinden de eğitimle ilgili hatırladığı kötü anılarının olmasıdır. Çünkü o da ilk başlarda eski tarz eğitimden geçmiş, o da bu köhne zihniyetin kurbanlarından biri olmaya çok yaklaşmıştır.

“Bilmem Ne Görübdür Bizim Oğlan Ohumagdan” şiirinde adından da anlaşılacağı gibi okuma heveslisi bir çocuğun cahil babasının ağzından yazılmış bir şiirdir. Kendisi gibi gücüyle ad kazanamayan, akli fikri ilim tahsil etmek olan oğlundan şikâyet etmektedir:

Min elm ohuyub söz bilesen, hürmetin olmaz

Bu dari-cahanda

Söz behrine gövher olasan, gıymetin olmaz

Hase bu zamanda

Yoh yoh bahıram fikrine, senden oğul olmaz

Canın becehenem

Murt murt ohumagdan, kişi bir gan ki pul olmaz

*Mırtulda demadem*⁸⁰

“Terpenme, Amandır” şiirinde de çocuklarına aynı nasihati (!) veren bir baba mevcuttur:

Terpenme amandır, bala gefletten ayılma

Açma gözünü hab-ı cehaletten ayılma!

Laylay, bala laylay,

*Yat gal dala, laylay!*⁸¹

Bu anne-babalar çocuklarını okula göndermeyi delilikle bir tutarak onların cahil kalmalarının daha hayırlı olduğunu dahi söylerlermiş. Bu durumu “Bir Bele” şiirinde:

Men deliyem mi oğlumu mektebe, derse sövg edem?

*Dersin ezası bir bele, halgın edası bir bele!*⁸²

şeklinde belirtmiştir.

Pek çok evladın da babalarından öğrendikleri bu hayatı yaşamaya gayret gösterdiklerini “Olmur Olmasın” şiirinde bir baba ile oğlunun karşılıklı konuşmasında ele almıştır:

Ata

Küçede tullan, ey oğul, sen'etin olmur, olmasın!

Sen'ete, derse, mektebe reğbetin olmur, olmasın!

Oğul

Kesbine getmeye ata, fūrsetin olmur, olmasın!

*Günde bir arvad al, boşa geyretin olmur, olmasın!*⁸³

“Bakıda Bir Kendde Muhavire” şiirinde de aynı sohbet tarzını kullanarak okumuş şehirli ile cahil kalmış köylünün düşüncelerini karşılaştırmıştır.

“Tehsil-i Elm”, “İnsanlar”, “Leyli ve Mecnun”, “Nefsin Gerezi Eglin Merezi”, “Sebr Ele”, “Arzu”, “Bundan Sora”, “Usul-i Cedid”, “Teşekkür”, “Ohutmuram El Çekin”, “Ay Can Ay Can”, “Tebaet” ve diğer pek çok şiirinde de eğitimle ilgili aynı bakış açısı hâkimdir.

2.3.6. Köylü ve İşçi Hakları

Tüm milletin ayakta durabilmesi için çalışan, en zor işlerin üstesinden gelen köylüler ve işçiler, biri kırsal kesimlerde diğeri ise kentlerde olmak üzere toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturur. Sâbir için de halk dendiği zaman bu iki emektar sınıf akla gelmektedir. Fakat çoğunlukta olmalarına rağmen sıkıntıları hiç bitmemektedir. Yaşam koşullarının elverişsizliği, hak ettiklerini alamayışları gibi konular onun bu grupları sahiplenmesine sebep olmuştur.

⁸⁰ “Bilmem Ne Görübdür Bizim Oğlan Ohumagdan” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 7.

⁸¹ “Terpenme, Amandır” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 18.

⁸² “Bir Bele” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 99.

⁸³ “Olmur Olmasın” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 113.

İşçileri ve köylüleri öylesine sahiplenmiş, onların haklarını öylesine savunmuş, onlara zulmedenleri öylesine eleştirmiştir ki bu durum daha sonraları sosyalist yazarlar ve araştırmacılar tarafından Sâbir'in tam bir sosyalist gibi değerlendirilmesine dahi neden olmuştur. Fakat o sadece halkının tarafını tutan, onları seven, onlar gibi sıkıntılar içerisinde yaşayan ve ölen bir büyük sanatçıdan başka bir şey değildir, hele bir sosyalist hiç değildir.

İşçilerin o dönemde zenginlerin gözünde insan bile sayılmadığı “Fe’le, Özünü Sen de Bir İnsan mı Sanırsan” şiirinde:

Fe’le özünü sen de bir insan mı sanırsan?

Pulsuz kişi, insanlığı asan mı sanırsan?

Her meclis-i âlide sozulma tez araye,

Sen dur ayak üste, deme bir söz ümeraye,

Caiz değil insanca danışmag fügenaye,

Dövlötilere kendini yeksan mı sanırsan?

Ahmag kişi, insanlığı asan mı sanırsan?⁸⁴

diyerek fukaraya insan gibi konuşmanın bile çok görüldüğünü anlatıyor. “Bakü Fe’lelerine” şiirinde de aynı durum söz konusudur, işçilerin bırakın eşitliği, haklarını almalarını; bir rahat nefes almaya bile zamanları yoktur:

Olmaz bu ki her emre dehalet ede fe’le

Dövlötili olan yerde cesaret ede fe’le

Asude nefes çekmeye halet ede fe’le

Yainki hüguğ üste edavet ede fe’le

Bu çerh-i felek tersine dövrän edir imdi

Fe’le de özün dahil-i insan edir imdi⁸⁵

Aynı büyük adaletsizlik köylerde de çiftçilerin başındadır. Yokluk, açlık, sefalet içinde kıvranan köylülerin haklarını alabilmek için yakarışlarına, ya da borçlarını ödeyemeyen köylülerin yalvarmalarına, servet sahiplerinin yerine onların ağzından Sâbir “Ekinci” şiirinde onlar gibi cevap veriyor:

Bir özürle her günde gelib durma gapımda,

Yalvarma mene, boynunu keç burma gapımda,

Gâhi başına, gâh döşüne vurma gapımda

Leğv olma, edeb gözle bu me’vade, ekinçi!

Lal ol a balam, başlama feryade, ekinçi!

Hoş keçmedi il çöllüye, dehgane, ne borcum?

Yağmadı yağış, bitmedi bir dane ne borcum?

Esdı gara yel çeltiğe, bostane ne borcum?

⁸⁴ “Fe’le Özünü Sen de Bir İnsan mı Sanırsan” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 59.

⁸⁵ “Bakü Fe’lelerine” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 12.

*Getdi mene ne fe'leliğin bade, ekinçi!
Lağlağ danışıb başlama feryade, ekinçi!*

...

*Söz açma mene çoh çalışıb az yemeyinden,
Canın becehennem ki ölürsen demeyinden!
Men gözlemenem, buğda çihar ver gözbebeyinden!
Çeltik de getir, arpa da, buğda de, ekinçi!
Yohsa soyaram lap derini, ade, ekinçi!
Sen hey de: yohumdur, çiharıb canını allam!
Vallahi oyub dide-yi giryanını allam!
Şallağa tutub peyker-i üryanını allam!
Öz halını sal indi özün yade, ekinçi!
Lağlağ danışıb başlama feryade, ekinçi!⁸⁶*

2.3.7. Haksızlık ve Adaletsizlik

Toplum üzerinde baskı kurarak kendilerine kazanç sağlayan kişilerin eleştirisi de Sâbir'in şiirlerinde geniş yer tutar. Çünkü topluma en büyük zarar verenler mollalarla beraber işte bu zalimlerdir. Mollalar halkı cahilliğe, bağınazlığa mahkûm ederken servet sahibi zalimler de onlara maddi işkenceler çektirmişlerdir. O mazlumlardan biri de zaten Sâbir'in kendisidir.

Hayatları, beklentileri paradır. Gerisi onlar için hiç önemli değildir. Sadece kendi karınlarının tokluğunu düşünürler, başkalarının açlığı onları hiç ilgilendirmez. Bu düşüncesini en dobra bir şekilde, “Ne İşim Var” şiirinde görmekteyiz.

Bu zalimleri “Bir Mecliste On İki Kişinin Söhbeti” şiirinde tek tek sayar. İçlerinde haksızlığı haklı gösteren avukatlar, işinin ehli olmayan doktorlar, helal ile haramı birbirine katan tüccarlar, bir günde bin fetva veren mollalar gibi on iki isim altında saymıştır:

*Vekil : - Hagsıza haglı deyip bir çoh günaha batmışam
Hekim : - Derdi teşhis etmeyib, gövm egraba ağlatmışam.
Tacir : - Men helal ile herami birbirine gatmışam.⁸⁷*

Yazdığı şiirler içinde belki de en ilginç yine bu konu üzerine yazdığı “Ezrailin İste'fası” şiiridir. Bir doktorun zalimliğinden, beceriksizliğinden en az halk kadar Azrail de şikâyetçidir:

*Men edince hele bir ölmeli bimarı helâk,
O alır ölmemeli min neferin canını pâk.
Verdiyin canları min min ki bu zalim alacag
De görüm gul deye yahu sene bes kim galacag?*

⁸⁶ “Ekinçi” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 69.

⁸⁷ “Bir Mecliste On İki Kişinin Söhbeti” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 3.

*Goy alım canını bari, goparım mehşerini,
Yohsa billâh gıracag gullarının ekserini.*⁸⁸

Servet ve devlet sahibi zalimleri o kadar sert bir şekilde eleştirir ki yaşadığı dönemde bu zalimlerin Sâbir’i neden hiç rahat bırakmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü söyleyebileceği her şeyi söylemiş, yaptıklarının yanlışlığıyla beraber onlar hakkındaki bireysel düşüncelerini de dile getirmiştir. “Bakü Pehlivanlarına” şiirinde Fuzûli’yi hatırlarken zalimlere nefretini hiç gizlemez:

*Könlüm bulanır küçede cövlanını görcek,
Nıtgim tutulur herze vü hedyanını görcek.
Canım üzüdür eldeki galhanına bahcag.
Gelbim alışır beldeki patranını görcek.*⁸⁹

Ama bu zalimler, halkın parasını gasp eden zorbarlar, yabancı güzel bir hanım gördüklerinde dize gelirler, onun için her şeyi yaparlar. “Gözelim...” şiirinde de bu durum anlatılıyor:

*Tâ dedin tabe-yi ferman ol, oldum,
Hüsniüme valehü heyran ol, oldum,
Nazenin canıma gurban ol, oldum,
Eşgde hanesi viran ol, oldum,
Gapıma icz ile derban ol, oldum.
Agibet müsteheg-i nan ol, oldum,
Gözelim şimdi nedir fermanın?
Canı gurban sene bu nalanın*⁹⁰

“Gocalıgdan Şikâyet” “Hörmetim Artır”, “Terane-yi Asilane”, “Beylere Mektup” gibi şiirleri ve benzerlerinde de aynı bakış açısı, aynı sertlikte kendini göstermektedir.

2.3.8. Toplumsal Ahlaki Çöküntü

Sâbir’e göre milletin çağdaş düşüncelerden bu denli uzak kalmasının pek çok sebebi olmasına rağmen en önemli sebep yine toplumun kendisidir. Hele Azerbaycan’da Sâbir’in gözlemledikleri ve Molla Nasreddinci diğer sanatçıların anlattıkları da düşünülürse durum gerçekten vahimdir. Namık Kemal’in meşhur şiirine yazdığı “Fahriye” ve “Amalimiz Efkarımız Efna-yı Vetendir” nazirelerinde:

*Zülmetsaver insanlarız üç beş yaşımızdan,
Fitne göyerir torpağımızdan, daşımızdan,
Tarac ederek bac alırsız gardaşımızdan,
Çıhmaz, çıha bilmez de bu âdet başımızdan...
Eslafımıza çünki hegigi helefiz biz!*

⁸⁸ “Ezrailin İste’fası” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 275.

⁸⁹ “Bakü Pehlivanlarına” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 31.

⁹⁰ “Gözelim” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 246.

*Öz gövmümüzün başına engel kelefiz biz!*⁹¹

Egreb kimi neşter gücü var dırnağımızda,

İslâm susuz olsa su yoh bardağımızda.

Her küncde min tülkü yatıb çardağımızda,

Min hiyle gurub rütbe vü ikram alıruz biz,

*Gafgazlılarız, yol keseriz, nâm alıruz biz*⁹²

diyerek bu durumu en vahim şekilde dile getirmiştir.

Bu sebeple Sâbir, temelinde cehalet olan toplumdaki bu ahlaki çöküntüyü çok fazla irdelemiştir. Hatta sayı olarak bakılırsa şiirlerinde en çok bu konuyu işlemiştir. Hem de çok farklı bakış açılarıyla çok farklı tutumları eleştirmiştir. Aile içindeki problemler, açgözlülük, cimrilik, dinî duyguların sömürsü veya sömürülmesine izin verilmesi, bencillik, kibir, cahillik gibi çok farklı durumları kara mizah tarzında değerlendirmiştir.

“Her Ne Versen Ver” şiirinde zekât vermeyen, içkiden vazgeçmeyen, dine ve ilme yaklaşmayan anlayışı eleştirmiştir:

Her ne versen ver, mebada verme bir dirhem zekât.

Goy acından ölse ölsün bineva kendli ve tat.

Her ne etsen et ve lâkin etme meyden ictinab,

Her ne tutsan tut ve lâkin tutma bir kâr-ı sevab.

Her yere gelsen gel amma, gelme derse, mektebe,

*Herkesu uysan uy, amma uyma dine, mezhebe*⁹³

Paraya olan düşkünlük Sâbir için insanı alçaltan bir kusurdur. Pek çok şiirinde bu durumun da eleştirisini yapmıştır. “Hesisin Heyfi Verisin Keyfi”, “Naehl Olana Metlebi Andırmag Olur mu”, “Böyle Lezzetli Hayat”, “Vermirem A” gibi şiirlerinde bu konuyu ele almış, “Paradır” şiirinde bu zihniyeti:

Olmasın fehmin, eglin, idrâkin,

Var ne gem tâ ki vardır emlâkin.

Ateş-i hanesuz-i millet iken

Herkesin secdegâhidur hakın;

Âdemi âdem eyleyen paradır,

*Parasız âdemin üzü garadır.*⁹⁴

şeklinde konuşturmuştur.

⁹¹ “Fahriye” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 76.

⁹² “Amalimiz, Efkarımız İfne-yi Vetendir” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 47.

⁹³ “Her Ne Versen Ver” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 41.

⁹⁴ “Paradır” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 205.

“Gorhuram” şiirinde ise Sâbir; volkanlardan, aslanlardan, vahşi hayvanlardan, hortlaklardan asla korkmadığını ama gözlerini artık kan bürüdüğü için nerede bir Müslüman görse çok korktuğunu söylemektedir:

*Gâh şefeg tek düşürem dağlara
Yanğılı vulkan görürem, gorhmuram.
Gâh enirem saye tek ormanlara,
Yırtıcı heyvan görürem gorhmuram.
Üz goyuram gâh neyistanlara,
Bir sürü aslan görürem gorhmuram.
Megberelikde edirem gâh mekân,
Gebrde hortdan görürem gorhmuram
Leyk bu gorhmazlık ile doğrusu,
Ay dadaş, vallahi, billahi, tallahi
Harda Müselman görürem gorhuram...
Bisebeb gorhmayıram, vechi var :
Neyleyim ahur, bu yoh olmuşların
Fikrini gan gan görürem, gorhuram
Gorhuram, gorhuram, gorhuram.⁹⁵*

“Neş’e-yi Gelyanın Üçündür”, “Part Part”, “Serhesab”, “Ağlaşma”, “Şükr Ola”, “İlahi”, “Sual- Cavab”, “Bize Ne”, “Baggal Kişi”, “Cavan”, “Menim Tek”, “Kişi”, “Millet Marşı”, “Gurban Bayramı” ve diğer pek çok şiirinde çok farklı ahlaki problemleri ele almıştır.

Tüm bu ahlaki çöküntüler karşısında neden bu kadar sert bir tavır takındığını da “Ne Yazım” şiirinde anlatmıştır:

*Şe’re meşğul ederek hatir-i gem-mailimi,
Goyuram genşerime kâğızımı, çernilimi,
Gelirem yazmağa bir kelme, tutursan elimi,
Gorhuram ya ne için, çünkü kesirsen dilimi,
Ey eceb, men ki sedaget yolunu azmayıram.
Hele gördüklerimin dördde birin yazmayıram⁹⁶*

2.4. Dil ve Üslup Özellikleri

Şiirlerini toplumsal bir anlayış çerçevesinde şekillendiren Sâbir halkın anlayabileceği sade bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Anlatmak istediği düşüncelerin geniş kitlelere ulaşabilmesi için de bu şarttır. Bu noktada Molla Nasreddin dergisi etrafında toplanan tüm

⁹⁵ “Gorhuram” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 79.

⁹⁶ “Ne Yazım” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 158.

sanatçılar aynı kanıdadır. Amaç halka gerçekleri göstermekse halk dilinden konuşmak gereklidir. (Bu noktada diğer bir edebî grup olan Füyûzatçılarla çelişirler.)

Özellikle Türkçe dışında dilleri kullanıp kendisini entelektüel zanneden ve aydın geçinen kişileri bu düşüncelerinden ötürü eleştirmektedir. Bu nedenle onların ağzından yazdığı “Ürefa Marşı”nda:

*İntelientik, bu ki böhtan değil,
Türki danışmag bize şayan değil,
Türk dili gabil-i irfan değil,
Biz buna gail olan insanlarıg...
Ay barakallah, ne güzel canlarıg!
Türk gezeti verse de egle ziya
Men onu almam elime mütlega,
Çünkü müselmanca gonuşmag bana
Eybdır! Öz eybimizi anlarıg!
Ay barakallah, ne güzel canlarıg!⁹⁷*

diyerek Türkçeden uzak duran, onu küçük gören zihniyeti eleştirir.

Kendisi ise eski şiir tarzının getirdiği alışkanlıkla ve aruz ölçüsünün verdiği zorunlulukla bazı durumlarda ağır bir dil kullanmış gibi görünmektedir. Fakat unutmamak gerekir ki Azerbaycan sahası Anadolu sahasından çok farklıdır. Özellikle Farsçanın çok derin bir etkisi vardır, bununla beraber şiirlerini günümüzden bir yüzyıl önce yazdığı da düşünülürse bize biraz ağır gelebilecek dilinin o zamanki halk dilinden hiç de uzak olmadığı anlaşılır.

Pek çok şiirinde halkın günlük hayatta kullandığı kelimeleri aynen kullanmayı tercih etmiştir. “Part Part” ve “Eyle Bilirdim ki” gibi şiirleri halk dilini kullandığının en iyi örnekleridir:

*Âdetimiz daş idi de'va günü
Tullarıdığ elde sapan gıjhagıj.
Herkesede deyseydi ederdi haman
Bir nece gün ah ü feğan uşhauf.”⁹⁸
“Övc-i fezade görerek bayguşu,
Sehnde gaggıldayıram indi men.
Bir de meni vurma aman, sengdil,
Rehm ele, pıggıldayıram indi men”⁹⁹*

Çocuklar için yazdığı şiirlerinde ise son derece yalın bir dil kullanmış, onlara farklı konularda bilgi ve nasihat verebilmek için onların seviyesine inmeyi başarmıştır. “Goca

⁹⁷ “Ürefa Marşı” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 217.

⁹⁸ “Part-Part” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 32.

⁹⁹ “Eyle Bilirdim ki” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 42.

Bağban” şiirinde çalışmanın öneminden bahsederken muhatabının çocuklar olacağını unutmamıştır:

*Bir tagım genc yol kenarından
Keçerek bir bağın civarından,
Gördüler yüz yaşında bir bağban
İşleyir bağda se'y ile her an.
Titreye titreye eli bir de.
Alma çerdeklere eker yerde.
Gülerek etdiler sual : “A goca
Yüz yaşında nedir bu hal, a goca?”¹⁰⁰*

Bazı şiirlerinde ise hiçbir yerde kolay kolay görülemeyecek çok ilginç benzetmeleri vardır:

*Ey adı insan, özü kertenkele,
Govzama başın, çocuğum sebr eyle!¹⁰¹

İş bilmeyen ancag yemek içmekden elave
Bu canlı değirmanlarına şükr, Hudaya!¹⁰²*

Sonuç

20. yüzyıl, Azerbaycan’da önemli siyasi ve toplumsal yeniliklerin olduğu, Azerbaycan Türklerinin geleceği açısından da dikkat çekici gelişmelerin görüldüğü bir dönemdir. Bu yıllar; özgürlük hareketlerinin genişlediği, işçi ayaklanmalarının arttığı ve Çarlık Rusya’nın artık son günlerini yaşadığı yıllardır. Molla Nasreddin dergisi Celil Memmedguluzade’nin önderliğinde böyle bir siyasi ortamda çıkarılmış, bu dergide Türklerin ve Müslümanların uyanması ve diğer milletlerin düzeyine ulaşabilmesi için mücadele edilmiştir. Bu mücadeleyi gerçekleştiren şairler içinde en önemli isim ise Mirze Elekber Sâbir’dir.

Çok kısa bir edebiyat hayatı olmasına rağmen hiciv kavramını mizah unsuruyla başarıyla birleştiren Sâbir, şiirlerinde Azerbaycan’daki eğitimin içler acısı durumunu, Müslüman halkın eğitime önem vermemesini, kız çocuklarının çocuk yaşta evlendirilmelerini, kadınların toplumsal düzen içerisinde hiçbir hakka sahip olmayışlarını, toprak ağaları ve yerli zenginlerin halkı ezmelerini, dini tekelleri altına alarak halkın manevi duygularını sömüren mollaları ele alarak eleştirmiştir. Bu eleştirileri yaparken de özellikle halkın anlayabileceği yalın bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Böylece millî unsurlara verdiği değer bakımından sadece Azerbaycan’da değil, İran ve Anadolu’da da oldukça etkili olmuştur.

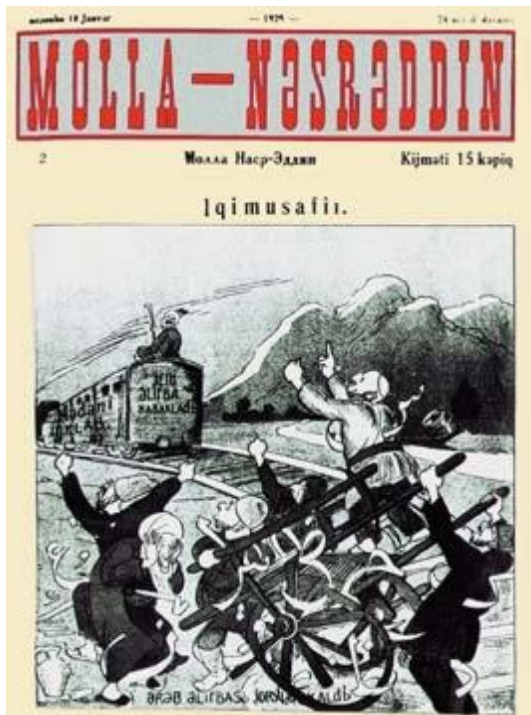
¹⁰⁰ “Goca Bağban” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 386.

¹⁰¹ “Sebr Eyle” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 130.

¹⁰² “Şükr Huda’ya” - SABİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. hz. Abbas ZAMANOV. s. 95.

Muhtelif “Molla Nasreddin” Dergileri
 (MIREHMEDOV, E. (1988). Molla Nasreddin, Cilt 1. Bakü. s. 81, 609)

Muhtelif “Molla Nasreddin” Dergileri
 (http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Molla_Nasreddin)

Kaynakça:

- ADIGÜZEL, S. (2007). Tiflis Edebi Muhitinde Molla Nasreddin Dergisi ve Dergide Tartışılan Konular. *Bilig Dergisi*. S 41.
- AKPINAR, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul.
- ALTAYLI, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul.
- BANARLI, N. S. (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C 2. İstanbul.
- BAYRAMOĞLU, A. (2003). *Mirze Elekber Sabir (Heyatı ve Eserleri)*. Bakü.
- CELAL, M. - HÜSEYNOV, F. (2000). *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*. İstanbul. *hz.* Kemal YAVUZ- Erol ÜLGEN.
- HÜSEYNOV, F. (1986). *Molla Nasreddin ve Molla Nasreddinciler*. Bakü.
- MEHMETGULUZADE, H. (2002). *Hatıralar*. Ankara. *hz.* Fatma ÖZKAN.
- MİREHMEDOV, E. (1988). *Molla Nasreddin, C 1*. Bakü.
- SÂBİR, M. E. (1962). *Hophopname*. Bakü. *hz.* Abbas ZAMANOV.
- SÂBİR, M. E. (1975). *Hophopname*. Ankara. *hz.* Abdülmecid DOĞRU.
- SÂBİR, M. E. (2007). *Hophopname*. İstanbul. *hz.* İsa ÖZTÜRK.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 5*. (1989). İstanbul.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt 5*. (1993). İstanbul
- ZAMANOV, A. (1973). *Sâbir ve Müasırleri*. Bakü.